МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Виконала: студентка IV курсу,
групи 6.0543-смк-з,
спеціальності С5«Соціологія»
освітньої програми «Соціологія медіації і кримінології»
Н.Б. Калугіна

Керівник: доцент, професор кафедри соціології, д.соц.н.
Гугнін Е.А.

Рецензент: доцент, професор кафедри соціології, д.філос.н.,
В.О. Скворець

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність С5 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія медіації і кримінології»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
15 грудня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Калугіній Наталії Борисівні

1. Тема роботи (проекту) Соціальне середовище як чинник злочинності в Україні під час воєнного стану

Керівник роботи Гугнін Е.А., д.соц.н.

Затверджені наказом ЗНУ від 12 грудня 2025 року № 1796-с

2. Строк подання студентом роботи 22 травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: 1. Бандурка О.М. Стан та заходи запобігання злочинності в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 10–21.
2. Батиргареєва В.С. Кримінологічна панорама сучасної злочинності в Україні в умовах повномасштабної війни. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 13–24.
3. Лепський М.А. Соціологія агресії : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. 289 с.
4. Сметаніна Н.В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія. Харків : Право, 2016. 192 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Уточнити зміст понять: «соціальне середовище», «злочинність», «воєнний стан». 2. Провести аналіз стану розробленості проблеми вивчення соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану. 3. Визначити наукові підходи та методи дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану. 4. З'ясувати особливості функціонування соціального середовища в Україні під час воєнного стану. 5. Дослідити основні соціальні чинники злочинності в Україні під час війни. 6. Проаналізувати трансформацію структури злочинності в Україні в умовах зміни соціального середовища під час воєнного стану. 7. Обґрунтувати прикладний метод дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану. 8. Провести аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження. 9. Надати рекомендації щодо оптимізації соціального середовища у запобіганні злочинності в Україні під час воєнного стану.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) _____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Гугнін Е.А., професор кафедри соціології	05.01.26	05.01.26
Розділ 2	Гугнін Е.А., професор кафедри соціології	10.02.26	10.02.26
Розділ 3	Гугнін Е.А., професор кафедри соціології	07.04.26	07.04.26

7. Дата видачі завдання 15 грудня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Грудень 2025	*виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Грудень 2025	*виконано*
3.	Робота над вступом	Січень 2026	*виконано*
4.	Робота над першим розділом	Січень 2026	*виконано*
5.	Робота над другим розділом	Лютий 2026	*виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Березень 2026	*виконано*
7.	Робота над третім розділом	Квітень 2026	*виконано*
8.	Робота над висновками	Травень 2026	*виконано*

Студентка _____ Н.Б. Калугіна

Керівник роботи (проекту) _____ Е.А Гугнін

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 78 сторінок, 30 позицій у списку літератури, 4 додатків.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ, ЗЛОЧИННІСТЬ, ВОЄННИЙ СТАН

Мета наукового дослідження: здійснити комплексний аналіз трансформації соціального середовища в умовах воєнного стану та визначити його вплив на стан і динаміку злочинності в Україні.

Об'єкт дослідження: соціальне середовище в Україні в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження: закономірності впливу соціального середовища на стан, структуру та динаміку злочинності в Україні під час війни.

Методи дослідження: контент-аналіз, аналіз статистичних даних, порівняльний метод.

Гіпотеза дослідження: трансформація соціального середовища в умовах воєнного стану сприяє посиленню криміногенних ризиків, зростанню рівня соціальної напруги та зміні структури злочинності в Україні.

Висновки: 1. Соціальне середовище в умовах воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій, які впливають на характер суспільних відносин, рівень соціальної стабільності та функціонування механізмів соціального контролю. Війна посилює соціальну напругу, погіршує психологічний стан населення та створює додаткові передумови для поширення криміногенних процесів. 2. Основними соціальними чинниками злочинності в умовах воєнного стану є економічна нестабільність, вимушена міграція населення, послаблення соціальних зв'язків, зростання рівня тривожності та агресії, а також зниження рівня довіри до державних інституцій. У результаті змінюється характер соціальної взаємодії та посилюються прояви девіантної поведінки. 3. В умовах війни структура злочинності в Україні зазнала суттєвих змін. Поширення набули майнові злочини, шахрайство, корупційні прояви, незаконний обіг зброї та окремі форми латентної злочинності. Для стабілізації соціального середовища необхідним є посилення профілактики злочинності, підвищення ефективності соціального контролю та зміцнення суспільної довіри до державних інституцій.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 78 pages, 30 literature sources, 4 annexes.

SOCIAL ENVIRONMENT, CRIME, MARTIAL LAW

Research purpose: to conduct a comprehensive analysis of the transformation of the social environment under martial law and to determine its impact on the state and trends of crime in Ukraine.

Research object the social environment in Ukraine under martial law.

Research subject: the patterns of the social environment's influence on the state, structure and dynamics of crime in Ukraine during the war.

Research methods: survey, sociological interview. content analysis, statistical analysis, comparative method.

Research hypothesis: the transformation of the social environment under martial law contributes to an increase in crime-related risks, rising social tensions, and changes in the structure of crime in Ukraine.

Conclusions: 1. The social environment under martial law undergoes significant transformations that affect the nature of social relations, the level of social stability, and the functioning of social control mechanisms. War intensifies social tension, worsens the psychological state of the population, and creates additional conditions for the spread of crime-inducing processes. 2. The main social factors contributing to crime under martial law include economic instability, forced population displacement, the weakening of social ties, rising levels of anxiety and aggression, and a decline in trust in state institutions. As a result, the nature of social interaction is changing, and instances of deviant behavior are on the rise. 3. In the context of the war, the nature of crime in Ukraine has undergone significant changes. Property crimes, fraud, corruption, illegal arms trafficking, and certain forms of latent crime have become more widespread. To stabilize the social environment, it is necessary to strengthen crime prevention, improve the effectiveness of social control, and reinforce public trust in state institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……...9
1.1. Аналіз змісту та сутності ключових понять дослідження «соціальне середовище», «злочинність», «воєнний стан»……..9
1.2. Стан розробленості проблеми вивчення соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану……21
1.3. Наукові підходи та методи дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану……29
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……38
2.1. Правова та соціальна трансформація корисливої злочинності……...38
2.2. Психосоціальні детермінанти насильницької злочинності та агресії в громадах……42
2.3. Комплексна трансформація структури злочинності під впливом деформації соціального середовища……46
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……51
3.1. Обґрунтування прикладного методу дослідження соціального середовищаяк чинника злочинності в Україні під час воєнного стану……..51
3.2. Аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження……...57
3.3. Шляхи оптимізації соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану……65
ВИСНОВКИ……...72
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……...76
ДОДАТКИ……79

ВСТУП

Актуальність дослідження впливу соціального середовища на злочинність в умовах війни зумовлена необхідністю швидкої адаптації правоохоронної системи до безпрецедентних змін у суспільстві. Серед ключових аргументів, що підтверджують важливість даної теми можна назвати такі: по-перше, поява нових форм детермінації. Це зумовлено тим, що традиційні чинники злочинності (бідність, безробіття та інші) під час війни доповнюються специфічними, а саме масовою психотравматизацією різних соціальних груп, неконтрольованим обігом зброї та радикалізацією суспільних настроїв; по-друге, війна створила умови для специфічних злочинів: від розкрадання гуманітарної допомоги та «схем» для ухилянтів до кібершахрайства під виглядом благодійності або звільнення полонених; по третє, під час війни спостерігається криза соціального контролю. Переміщення мільйонів людей руйнує звичні соціальні зв'язки, які раніше діяли як стримуючий фактор. Все це надзвичайно актуалізує дослідження обраної нами теми, яка має як суто теоретичне, так і практичне значення. Так, дослідження соціального середовище як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану, дозволяє не лише здійснити оцінку поточного стану злочинності, дозволяє спрогнозувати «криміногенний вибух» після завершення бойових дій, спричинений економічною депресією, поверненням ветеранів без належної реабілітації тощо.

Проблемна ситуація дослідження полягає у виникненні гострого протиріччя між традиційними методами боротьби зі злочинністю та новою соціальною реальністю воєнного часу. Економічна депресія та доступність зброї формують нове середовище, де насильницькі методи вирішення конфліктів стають соціально «прийнятними» або звичними для певної частини населення. Масова міграція та розпад територіальних громад послабили неформальний соціальний нагляд (сусідський контроль, сімейні зв'язки тощо), що створило «вакуум безпеки» в окремих регіонах.

Паралельно із високим рівнем патріотичної згуртованості спостерігається зростання корисливої злочинності, маскованої під волонтерство або допомогу армії, що підриває суспільну довіру.

А існуючі державні програми профілактики злочинності не враховують фактор масової травматизації різних соціальних груп та специфіку злочинів, породжених саме воєнним станом. Узагальнюючи, можна сказати, що проблемна ситуація зумовлена критичним розривом між стрімкою трансформацією криміногенних чинників у суспільстві та інертністю засобів соціально-правового впливу на них.

Об'єкт дослідження. Стан соціального середовища в Україні в умовах воєнного часу.

Предмет дослідження. Закономірності впливу соціального середовища на стан, структуру та динаміку злочинності в Україні під час війни.

Мета дослідження. Здійснити комплексний аналіз трансформації соціального середовища в умовах воєнного стану та визначити його вплив на стан і динаміку злочинності в Україні.

Завдання:

- здійснити аналіз змісту та сутності ключових понять дослідження «соціальне середовище», «злочинність», «воєнний стан»;
- дослідити стан розробленості проблеми вивчення соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану;
- розглянути наукові підходи та методи дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану;
- дослідити особливості функціонування соціального середовища в Україні під час воєнного стану;
- дослідити основні соціальні чинники злочинності в Україні під час війни;

- дослідити трансформацію структури злочинності в Україні умовах зміни соціального середовища під час воєнного стану;

- обґрунтувати вибір прикладного методу дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану;

- провести аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження;

- запропонувати шляхи оптимізації соціального середовища у запобіганні злочинності в Україні під час воєнного стану.

Основна гіпотеза. Війна спричиняє соціальну аномію, де руйнування звичних інститутів контролю у поєднанні з економічною депресією призводить до зростання корисливої злочинності, попри високий рівень патріотичної консолідації.

Додаткові гіпотези:

Соціальне середовище під час війни стимулює появу нових форм шахрайства, які паразитують на почуттях солідарності, що свідчить про швидку адаптацію кримінальних елементів до ціннісних змін у суспільстві.

Зростання рівня насильницької злочинності в побуті є прямим наслідком масової психотравматизації індивідів, що знижує поріг чутливості до агресії в соціальному середовищі.

Методи дослідження. Теоретичні: системний аналіз, що дозволяє розглянутизлочинність як частину соціальної системи, де зміна одного елемента (наприклад, закриття підприємств) неминуче веде до зміни іншого (ріст крадіжок), логічні методи: аналіз і синтез, типологізація, компаративний аналіз, узагальнення. Практичні: контент-аналіз медіа та соцмереж, опитування.

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Аналіз змісту та сутності ключових понять дослідження: «соціальне середовище», «злочинність», «воєнний стан»

Обґрунтування обраної теми вимагає насамперед детального розбору ключових категорій дослідження, адже саме понятійно-категоріальний апарат задає чіткий вектор для аналізу всієї проблематики. Центральне місце у цьому контексті посідає соціологічне осмислення соціального середовища. Сьогодні у соціології та кримінології його прийнято трактувати як розгалужену й багаторівневу структуру, що охоплює систему суспільних взаємозв'язків, реальні умови повсякденного життя, діяльність базових інститутів та специфіку комунікації. Усі ці елементи в сукупності безпосередньо моделюють і спрямовують індивідуальну поведінку людини, визначаючи характер її інтеграції в суспільство.

Спираючись на підходи Н. В. Сметаніної, соціальне середовище доцільно визначати як систему об'єктивних і суб'єктивних факторів, які формують соціальну поведінку індивіда, визначають характер його взаємодії із суспільством та впливають на процес соціалізації [12, с. 42]. У межах даного дослідження соціальне середовище розглядається не лише як простір соціальної взаємодії, а як один із ключових криміногенних чинників, що визначає масштаби, структуру та динаміку злочинності в умовах воєнного стану.

Нинішній етап розвитку суспільства супроводжується глибоким переформатуванням міжлюдських контактів та суспільних взаємозв'язків. Тривалі кризові явища суттєво деформують звичні канали комунікації, провокують масове поширення тривожних станів і безпосередньо позначаються на повсякденних поведінкових моделях населення. За таких

обставин ґрунтовний аналіз чинного суспільного тла вже не може обмежуватися поверхневими оцінками, а потребує застосування розгалуженого теоретико-методологічного інструментарію [21, с. 115].

У межах дослідження соціальне середовище доцільно розглядати через призму двох основних рівнів - макросоціального та мікросоціального.

Архітектоніку макросоціального простору формує комплекс засадничих елементів, серед яких чільне місце посідають політичні інститути, архітектура економічних відносин, нормативно-правові регулятори, інструменти державного менеджменту, а також інфраструктура громадської безпеки, медійне поле та панівні в соціумі морально-ціннісні орієнтири. Практика доводить, що саме цей макрорівень у першу чергу приймає на себе удар під час дії правового режиму воєнного стану, акумулюючи найважчі структурні дисбаланси.

Розгортання масштабного збройного конфлікту неминуче ламає звичний хід суспільного буття. Це наочно виявляється в розриві сталих господарських ланцюжків, стрімкому падінні промислового потенціалу, критичному стисненні ринку праці, вимушеній перебудові законодавчого поля та кризі функціонування владних інституцій на тлі загальної суспільної напруги. У подібних обставинах традиційна система соціального стримування втрачає колишню монополію і помітно послаблюється, тоді як альтернативні важелі стабілізації відносин ще перебувають на етапі адаптації та не здатні повноцінно виконувати свої функції. У кримінологічному розрізі така інституційна розбалансованість слугує безпосереднім підґрунтям для зародження нових кримінальних трендів і масштабування деструктивних поведінкових проявів. нових видів злочинності та поширення девіантної поведінки [2, с. 17].

На тлі війни криміногенна ситуація в державі зазнає великої зміни, що набуває форми у поширенні нових форм протиправної діяльності та адаптації традиційної злочинності до кризових умов функціонування суспільства. Найбільш небезпечними криміногенними проявами стають

незаконний обіг гуманітарної допомоги, корупційні схеми у сфері розподілу ресурсів, тіньова економічна діяльність, фінансові махінації, нелегальний обіг зброї, кіберзлочинність, а також шахрайство під виглядом волонтерської чи благодійної діяльності. Поширення зазначених явищ безпосередньо пов'язане з ослабленням механізмів соціального контролю, перевантаженням правоохоронної системи, економічною нестабільністю та загальним зростанням рівня соціальної напруги [23, с. 58].

На сучасному етапі на перший план виходять кримінальні правопорушення, безпосередньо пов'язані із протиправним обігом гуманітарної допомоги. Гострий дефіцит базових ресурсів та критична залежність багатьох верств населення від волонтерського руху створюють передумови для тінізації, нелегальної реалізації або вибіркового й непрозорого розподілу благодійних вантажів. Одночасно з цим фіксується пожвавлення корупційних практик у сегменті державних закупівель, транспортної логістики та розподілу соціальних фондів, що генерує серйозні загрози для чистоти управлінської діяльності.

Рівноцінно небезпечним вектором постає масштабування кіберзлочинності та різноманітних схем цифрового шахрайства [5, с. 12]. Зловмисники дедалі частіше експлуатують психологічну вразливість громадян, викликану постійним стресом та інформаційним тиском воєнного часу. На підставі цього можна стверджувати, що правовий режим воєнного стану не просто дестабілізує загальну криміногенну обстановку, а суттєво перебудовує саму архітектуру злочинності. Новітні кримінальні прояви стають більш гнучкими, швидко пристосовуються до мінливих обставин, схильні до глибокого приховування (латентності) та несуть у собі значно вищий руйнівний потенціал для суспільства.

Другим важливим структурним рівнем соціального простору постає мікросоціальне середовище, яке безпосередньо оточує індивіда та створює його повсякденну систему соціальної взаємодії. Саме цей рівень має найбільший вплив на процес соціалізації особистості, формування

поведінкових установок, моральних орієнтирів та моделей реагування на кризові ситуації [22, с. 96]. До структури мікросоціального середовища належать родина, трудовий колектив, дружнє коло, сусідська громада, освітнє середовище, локальні соціальні групи та волонтерські спільноти, які забезпечують людині емоційну підтримку, соціальний контроль і відчуття належності до певної спільноти.

За мирного життя саме мікросоціальне середовище працює як перший і головний регулятор поведінки. Через родину, друзів та колег людина вчиться жити в суспільстві, поважати закони й розрізняти добро і зло. Сім'я дає дитині базовий моральний компас. Робота приносить не лише гроші, а й відчуття затребуваності. Навіть сусіди чи локальні громади створюють те саме неформальне сито, яке стримує відверті девіації та порушення правил. Але війна повністю ламає цю налагоджену систему. Через масову евакуацію, вимушену міграцію, постійний стрес та руйнування домівок звичні людські зв'язки просто розсипаються на очах [8, с. 35].

Найболючіше ці зміни б’ють по людях у прифронтових зонах. Тут людина в один момент може втратити все: коло спілкування, стабільну роботу, відчуття безпеки та опору під ногами. Коли традиційна міжособистісна комунікація зникає, її місце швидко займають самотність, гостра тривога та кризові психологічні стани. На цьому тлі починають діяти інші правила. Функції контролю перебирають на себе випадкові локальні групи або закриті цифрові чати й спільноти. Іноді вони допомагають вижити й згуртуватися. Проте часто саме в таких закритих середовищах швидко розростаються агресія, паніка та кримінальні настрої. Тож під час війни мікросоціальний рівень перетворюється на справжнє мінне поле, де формуються нові криміногенні ризики й повністю переформатовується психіка та поведінка населення.

У прифронтових регіонах України, мікросоціальне середовище зазнає деформації під впливом воєнних дій, просвічується у масовій міграції населення, вимушеній евакуації громадян, втраті звичних соціальних

зв'язків, внутрішньому переміщенні населення, психологічному виснаженні та дестабілізації міжособистісної комунікації. Постійний стан небезпеки, невизначеність майбутнього та руйнування звичного способу життя формують атмосферу соціальної напруги, у межах якої традиційні механізми соціальної підтримки поступово втрачають свою ефективність.

Особливо гостро проблема проступає серед внутрішньо переміщених осіб, які змушені адаптуватися до нового соціального простору, нерідко перебуваючи в умовах економічної нестабільності та психологічного стресу. Втрата постійного місця проживання, звичного кола спілкування та стабільних соціальних контактів призводить до послаблення відчуття соціальної належності й підвищення рівня ізоляції. У результаті людина втрачає частину неформальних механізмів контролю, які раніше стримували прояви девіантної поведінки та забезпечували психологічну рівновагу.

Крім того, тривалий вплив воєнних загроз і постійне емоційне виснаження сприяють зростанню рівня тривожності, конфліктності та агресивності у суспільстві. Дестабілізація міжособистісної комунікації негативно впливає на якість соціальної взаємодії в громадах, формуючи атмосферу недовіри, соціальної напруги та психологічної втоми. У таких умовах мікросоціальне середовище поступово втрачає функцію стабілізатора суспільних відносин і, навпаки, може перетворюватися на фактор поширення криміногенних ризиків та девіантних моделей поведінки.

Людина поступово втрачає традиційні механізми соціальної підтримки та опиняється у стані соціальної невизначеності. Це посилює ризики девіантної поведінки та робить підґрунтя для криміналізації окремих моделей соціальної адаптації.

Через війну цифрове середовище стало важливою частиною соціальної взаємодії. Соціальні мережі, Telegram-спільноти та інші цифрові платформи стали не лише засобом передачі інформації, а й простором

формування суспільних настроїв, координації громадської активності та обговорення актуальних соціальних проблем. Саме в цифровому просторі сьогодні відбувається значна частина комунікації між громадянами, волонтерами, представниками влади та місцевими громадами.

На сьогодні цифрове середовище виконує важливу соціальну функцію, оскільки забезпечує оперативний обмін інформацією, підтримує комунікацію між членами суспільства та сприяє самоорганізації населення в кризових умовах. Також постійне перебування у цифровому інформаційному просторі сприяє накопиченню емоційної напруги, поширенню тривожних настроїв і посиленню соціальної конфліктності. Через швидкість поширення інформації цифрові платформи здатні не лише консолідувати громаду, а й провокувати панічні настрої, агресію або недовіру до державних інституцій.

Цифрове середовище в умовах конфлікту стає важливим фактором зміни соціальних відносин, впливаючи як на рівень суспільної згуртованості.

За умов дефіциту ефективної комунікації та низького рівня цифрової культури інформаційний простір може перевтілитись у джерело соціальної агресії, конфліктності та маніпулятивного впливу. Поширення емоційно забарвленого контенту, недостовірної інформації та деструктивних моделей комунікації посилює суспільну поляризацію, створює атмосферу недовіри та негативно впливає на стабільність соціального кола в умовах воєнного стану сучасне соціальне середовище необхідно розглядати як поєднання традиційних та цифрових форм соціальної взаємодії.

Особливе значення для дослідження трансформації соціального середовища має концепція соціології агресії М. А. Лепського. Науковець розглядає агресію не лише як індивідуальну психологічну реакцію, а як системний соціальний феномен, який виникає у відповідь на масштабні кризові процеси [9, с. 115].

Після початку повномасштабної війни соціальне середовище поступово переходе у простір підвищеної агресивності. Постійна небезпека, невизначеність майбутнього, психологічне виснаження та соціальна нестабільність формують високий рівень колективного стресу.

Соціальна агресія через війну полягає через зростання рівня конфліктності у суспільстві, поширення агресивної поведінки у громадських місцях, збільшення кількості насильницьких правопорушень та активізацію мови ненависті у публічному й цифровому просторі. Війна створює постійний психологічний тиск. Через невизначеність майбутнього у суспільстві зростає тривожність і емоційне виснаження. У таких умовах агресія поступово стає елементом повсякденної соціальної взаємодії, що негативно впливає на стабільність соціального контексту та підвищує ризики девіантної й кримінальної поведінки.

М. А. Лепський наголошує, що накопичення агресивного потенціалу за відсутності ефективних механізмів соціальної стабілізації призводить до криміналізації суспільних відносин [9, с. 142]. Агресія стає одним із факторів перевтілення соціальної системи у криміногенний простір.

Велика роль для дослідження має також концепція аномії Роберта Мертона. Згідно з його теорією, аномія виникає у ситуації, коли суспільство не може забезпечити людині легітимні способи досягнення соціально схвалених цілей.

В умовах воєнного стану стан соціальної аномії дуже зростає під впливом економічної нестабільності, руйнування соціальної інфраструктури, зростання безробіття, кризи системи соціального забезпечення, обмеження соціальної мобільності та послаблення традиційних механізмів соціального контролю. Руйнування звичних умов життєдіяльності та невизначеність майбутнього формують ситуацію, у якій значна частина населення втрачає можливість реалізовувати соціально схвалені цілі законними способами. У результаті цього зростає ризик

поширення девіантної поведінки та кримінальних практик як форми адаптації до кризових умов існування.

У межах концепції аномії Р. Мертон виділяє п'ять основних моделей адаптації особистості до соціальної нестабільності: конформізм, інновацію, ритуалізм, ретритизм та бунт. Конформізм передбачає збереження орієнтації на суспільно схвалені цілі та легітимні способи їх досягнення навіть в умовах кризи. Інновація демонструється у прагненні досягати загальновизнаних цілей за допомогою незаконних або девіантних засобів, що в умовах воєнного стану нерідко стає підґрунтям для економічної злочинності, корупції чи мародерства. Ритуалізм визначається формальним дотриманням соціальних норм без реального прагнення досягти суспільно значущих цілей, тоді як ретритизм має вигляд втечі особистості від активної участі в суспільному житті через соціальну ізоляцію або деструктивні залежності. Найбільш радикальною формою адаптації є бунт, який передбачає заперечення існуючих соціальних норм та спробу формування нової системи цінностей і суспільних відносин.

Теорія Р. Мертона дає змогу зрозуміти, як саме соціальна нестабільність і криза поступово формують підґрунтя для зростання злочинності. Деформоване соціальне середовище впливає на систему цінностей, мотивацію та поведінку людини, змушуючи її адаптуватися до нових умов. Інколи - через девіантні або протиправні способи. В умовах воєнного стану цей процес стає особливо помітним, оскільки руйнування звичних механізмів соціальної підтримки та контролю безпосередньо впливає на поведінкові установки населення.

Найбільш небезпечною у кримінологічному аспекті Р. Мертон вважає модель «інновації», за якої особа продовжує орієнтуватися на суспільно схвалені цілі - матеріальне забезпечення, соціальну стабільність або збереження певного статусу. Проте через обмеженість або недоступність легітимних механізмів починає використовувати незаконні способи їх досягнення. В умовах воєнного стану така форма адаптації стає частиною

особливої актуальності, оскільки економічна нестабільність, дефіцит ресурсів та послаблення соціального контролю створюють сприятливе середовище для поширення кримінальних практик.

У період соціальних змін модель «інновації» доступна через мародерство, економічні злочини, корупційні схеми, незаконне використання гуманітарної допомоги, шахрайство та розвиток тіньової економічної діяльності. Значна частина таких правопорушень виникає не лише через прагнення до матеріального збагачення, а й як форма адаптації до кризових умов існування. Особливо небезпечним є те, що в умовах тривалої соціальної нестабільності окремі протиправні практики поступово починають сприйматися частиною суспільства як допустимий або «виправданий» спосіб виживання.

Крім того, поширення моделі «інновації» свідчить про деформацію системи соціальних цінностей та ослаблення внутрішніх механізмів правового контролю. Коли законні способи досягнення соціального добробуту стають малодоступними, а рівень інституційної довіри знижується, ризик переходу до нелегітимних форм поведінки сильно зростає. Тому концепція Р. Мертона дозволяє пояснити механізм перевтілення соціально-економічної кризи у фактор криміналізації суспільних відносин в умовах воєнного стану.

Наступним ключовим поняттям дослідження є «воєнний стан». Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан визначається як особливий правовий режим, який вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу на державу.

У кримінологічному аспекті воєнний стан є не лише юридичною категорією, а й важливим чинником видозміни соціального стану.

Війна змінює звичний порядок функціонування держави та суспільства. Оскільки в умовах збройної агресії ключовим пріоритетом стає забезпечення безпеки населення й обороноздатності країни. У цей період активізується роль державного контролю, вводяться додаткові обмеження

щодо пересування громадян, діє комендантська година, а перевірка документів і робота блокпостів стають частиною повсякденного життя. Такі заходи спрямовані насамперед на стабілізацію ситуації та зниження безпекових ризиків у регіонах, що перебувають під загрозою воєнних дій.

Поряд із цим змінюється характер діяльності державних інституцій. Значна частина їхніх ресурсів і функцій переорієнтовується на оборонну сферу, підтримання громадського порядку та реагування на надзвичайні ситуації. Внаслідок цього окремі цивільні механізми управління починають функціонувати в обмеженому режимі, а суспільство поступово адаптується до нових правил взаємодії з державою.

Тривале існування в умовах воєнного стану також впливає на повсякденну поведінку людей, формуючи підвищений рівень тривожності, обережності та психологічної напруги. Змінюється саме сприйняття свободи, безпеки та соціальної стабільності, а зростання контролю з боку держави починає розглядатися населенням як необхідний елемент виживання в кризових умовах. Війна перетворює не лише правову систему, а й усю структуру соціального ладу, впливаючи на міжособистісні відносини, рівень довіри та криміногенну ситуацію в суспільстві.

О. М. Бандурка зазначає, що воєнний стан формує систему додаткових соціальних фільтрів, спрямованих на забезпечення громадської безпеки [1, с. 12]. Проте В. С. Батиргареєва наголошує, що такі обмеження створюють нові криміногенні ризики та сприяють виникненню так званих «сірих зон» контролю [2, с. 14].

У таких умовах відбувається трансформація механізмів соціального контролю.

Таблиця 1.1

Трансформація механізмів соціального контролю в умовах воєнного стану

Механізм контролю	**Довоєнний стан**	**Воєнний стан**
Нормативне регулювання	Пріоритет загальних прав і свобод громадян	Пріоритет норм національної безпеки та оборони
Режим пересування	Вільне пересування територією держави	Комендантська година, блокпости, обмеження виїзду
Нагляд і перевірка	Вибірковий контроль	Масова перевірка документів та огляд майна
Об’єкти профілактики	Загальнокримінальні правопорушення	Колабораціонізм, диверсії, мародерство
Інформаційний контроль	Відносно вільний інформаційний простір	Посилений моніторинг інформаційного середовища
Соціальна взаємодія	Стабільні соціальні зв’язки	Деформація комунікацій та соціальна напруга

Ще одним важливим поняттям дослідження є «злочинність». У кримінологічній науці злочинність традиційно визначається як сукупність злочинів, вчинених на певній території за певний період часу. Проте в умовах воєнного стану структура злочинності видозмінюється.

В. С. Батиргареєва визначає злочинність в умовах війни як особливу кримінологічну систему, в межах якої змінюються не лише кількісні показники злочинності, а й характер криміногенних процесів [2, с. 15].

Під час воєнного стану злочинність помітно змінюється та пристосовується до нових умов життя суспільства. Війна створює середовище постійної нестабільності, у якому поряд із традиційними правопорушеннями починають активно поширюватися нові форми злочинної діяльності. Насамперед це відображається у зростанні випадків колабораціонізму, мародерства, незаконного обігу зброї, фінансових махінацій та шахрайства, що часто маскується під волонтерську або благодійну діяльність. Окремою проблемою стає незаконне використання гуманітарної допомоги, коли ресурси, призначені для підтримки населення, перетворюються на інструмент особистого збагачення.

Сильно активізується і кіберзлочинність. Значна частина суспільного життя переміщується у цифровий простір. Люди частіше користуються онлайн-платформами, здійснюють грошові перекази, шукають інформацію та підтримку через соціальні мережі, чим активно користуються шахраї. На тлі загальної тривожності та емоційного виснаження населення такі злочини стають особливо небезпечними. Вони базуються не лише на технічних можливостях, а й на психологічній вразливості людей.

Війна поступово змінює ставлення суспільства до окремих форм правопорушень. Те, що у мирний час сприймалося як однозначно неприпустиме, в умовах постійного дефіциту ресурсів та соціальної нестабільності інколи починає виправдовуватися як «спосіб виживання». З огляду на це сучасна злочинність є не просто сукупністю окремих правопорушень, а результатом глибокої деформації соціальної системи, послаблення механізмів соціального контролю та поступової зміни суспільних цінностей в умовах війни.

Дослідження свідчить про тісний взаємозв'язок між соціальним середовищем, злочинністю та умовами воєнного стану. Війна суттєво

змінює структуру суспільних відносин, послаблює традиційні явища контролю у суспільстві, посилює прояви аномії та соціальної агресії, а також створює нові криміногенні ризики. У результаті цього перетворюються не лише форми злочинності, а й поведінкові установки населення, яке змушене адаптуватися до умов постійної нестабільності та психологічного напруження.

Для дослідження злочинності в Україні важливо враховувати зміни соціальних умов і послаблення соціального контролю.

1.2. Стан розробленості проблеми вивчення соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану

Проблема впливу суспільства на рівень злочинності традиційно посідає важливе місце у кримінологічних, соціологічних та правових дослідженнях. У сучасній науковій літературі соціальне середовище розглядається як складна система факторів, що визначають характер соціальної поведінки особистості, формують рівень правової культури населення та впливають на ефективність механізмів соціального контролю. З іншого боку, умови воєнного стану помітно змінюють структуру соціальних відносин, що обумовлює необхідність переосмислення класичних підходів до дослідження злочинності.

В українській кримінологічній науці питання взаємозв'язку соціального середовища та злочинності досліджували:

- О. М. Бандурка;
- В. С. Батиргареєва;
- М. А. Лепський;
- Н. В. Сметаніна;
- Ю. Сесюк;

Їхні праці стали важливою теоретичною основою для огляду криміногенних процесів в умовах соціальної нестабільності та кризових суспільних перетворень.

Важливе місце у межах даного дослідження посідає теорія соціального контролю Тревіса Гірші, яка пояснює взаємозв'язок між рівнем соціальної інтеграції особистості та її схильністю до девіантної поведінки. Відповідно до цієї концепції, людина утримується від правопорушень насамперед завдяки міцним соціальним зв'язкам, що формуються у процесі взаємодії із суспільством. Саме соціальна включеність, відповідальність перед оточенням та внутрішнє прийняття суспільних норм створюють механізми самоконтролю, які стримують особистість від порушення закону [23, p. 45].

Т. Гірші виділяв кілька ключових елементів соціального контролю. Особливе значення мають емоційна прихильність, соціальна залученість, соціальні зобов'язання та внутрішнє прийняття правових і моральних норм.

Емоційна прихильність створюється через сімейні, дружні та професійні зв'язки, які створюють у людини відчуття підтримки та відповідальності перед близьким оточенням. Соціальна залученість помітна через активну участь у трудовій діяльності, навчанні, громадському житті чи волонтерських ініціатива. Це зменшує ризик залучення до девіантної поведінки. Аналагічно важливими є соціальні зобов'язання, пов'язані з прагненням зберегти соціальний статус, репутацію та стабільність власного становища в суспільстві.

Окрему роль у системі соціального контролю відіграє внутрішнє прийняття правових норм і суспільних цінностей, оскільки саме воно робить внутрішні моральні обмеження щодо вчинення протиправних дій навіть за відсутності зовнішнього контролю. Проте в умовах війни ці механізми зазнають сильного послаблення через руйнування соціальних зв'язків, вимушену міграцію населення, економічну нестабільність та психологічне виснаження. У результаті цього частина населення втрачає відчуття

соціальної належності та довіри до суспільних інститутів, що створює сприятливі умови для поширення девіантної та злочинної поведінки [30, p. 88].

Умови воєнного стану послаблюють кожен із зазначених елементів, що створює передумови для зростання рівня злочинності. Повномасштабна війна руйнує традиційні механізми соціальної інтеграції та провокує кризу соціальних зв'язків. Вони раніше виконували функцію стримування девіантної поведінки.

Найбільш помітно це фіксується через деструкцію сімейних та міжособистісних зв'язків. Масова внутрішня міграція населення, евакуація громадян, тривале розлучення сімей та психологічне виснаження суспільства призводять до послаблення мікросоціального контролю.

У звичайних соціальних умовах родина стає одним із найважливіших інститутів соціального контролю, оскільки саме в сімейному середовищі формуються базові моральні цінності, моделі поведінки та уявлення особистості про допустимі межі соціальної взаємодії. Через систему виховання, емоційної підтримки та щоденної комунікації родина впливає на процес соціалізації людини та створює внутрішні механізми самоконтролю, які стримують від девіантної поведінки.

Сімейне середовище забезпечує емоційну стабільність особистості, сприяє на почуття відповідальності перед близькими та підтримує відчуття соціальної належності. Тим не менш родина здійснює неформальний контроль поведінки через моральне схвалення або осуд певних вчинків. Це обмежує ризиковану чи протиправну поведінку. Саме у межах сімейних взаємин людина засвоює норми відповідальності, взаємоповаги та дотримання соціальних правил, які надалі впливають на її поведінку в суспільстві [23, p. 102].

Крім того, родина створює систему соціальної відповідальності. Це стає помітним у здатності особистості враховувати наслідки власних дій не лише для себе, а й для найближчого соціального оточення. У ситуаціях

соціальної нестабільності саме сімейна підтримка часто становиться фактором, що допомагає людині зберігати психологічну рівновагу та уникати деструктивних моделей поведінки. Проте в умовах воєнного стану через вимушену міграцію, тривале розділення сімей та психологічне виснаження населення роль родини як механізму соціального контролю послаблюється, що негативно впливає на загальний рівень соціальної стабільності.

Проте в умовах воєнного стану значна частина населення втрачає звичне соціальне оточення та опиняється у новому, часто анонімному середовищі. Особливо це стосується внутрішньо переміщених осіб, які змушені адаптуватися до нових соціальних умов.

Перебуваючи поза межами звичного мікросоціального середовища, людина значно гостріше відчуває втрату соціальної підтримки, стабільності та контролю, що підвищує її вразливість до різних деструктивних впливів. Руйнування звичних соціальних зв'язків, вимушена зміна місця проживання та тривала психологічна напруга створюють умови, у яких особистість стає більш схильною до кримінального впливу, засвоєння девіантних моделей поведінки та соціальної ізоляції. Відсутність стабільного кола спілкування й підтримки послаблює внутрішні механізми самоконтролю та ускладнює процес адаптації до нових умов життя [8, с. 36].

Додатковим фактором ризику є психологічна дестабілізація. Проявляється через постійний стрес, тривожність, емоційне виснаження та відчуття невизначеності. У такому стані людина стає більш чутливою до зовнішнього впливу та може легше піддаватися агресивним інформаційним маніпуляціям, пропаганді або деструктивним соціальним установкам. Особливо небезпечним це є в умовах цифрового інформаційного простору, де поширення емоційно забарвленого контенту та агресивної риторики здатне посилювати соціальну напругу й формувати викривлене сприйняття соціальної реальності.

У результаті тривалого перебування в умовах соціальної ізоляції та нестабільності частина населення поступово втрачає відчуття соціальної належності та довіри до суспільних інститутів. Це може сприяти поширенню девіантної поведінки та підвищенню рівня криміногенних ризиків у суспільстві.

Однією з причин зростання злочинності є зниження участі населення в легальній економічній діяльності. Воєнний стан дуже вплинув на функціонування економічної системи держави, що проявилося у руйнуванні підприємств, скороченні кількості робочих місць, дестабілізації ринку праці та загальному посиленні економічної невизначеності. У багатьох регіонах України, особливо у прифронтових зонах, значна частина населення втратила стабільне джерело доходу, можливість професійної реалізації та впевненість у власному соціально-економічному становищі.

Серед основних соціально-економічних наслідків війни слід виділити зростання рівня безробіття, зниження доходів населення, поглиблення економічної нестабільності, розгортання соціальної нерівності, руйнування виробничої інфраструктури та дефіцит матеріальних ресурсів. Окремою проблемою стала зростаюча залежність частини населення від гуманітарної допомоги та зовнішньої соціальної підтримки. У ситуації тривалої нестабільності люди дедалі частіше стикаються з труднощами забезпечення базових потреб. Це негативно впливає не лише на матеріальний стан населення, а й на загальний рівень соціальної стабільності в суспільстві.

За таких умов поступово створюється механізм так званої «криміногенної адаптації». Частина населення починає сприймати правопорушення як один із можливих способів виживання або пристосування до кризових умов життя. Економічна скрута, поєднана з психологічним виснаженням та послабленням соціального контролю, створює підґрунтя для поширення девіантних моделей поведінки. У кримінологічному питанні це виходить через зростання майнової злочинності, поширення мародерства, незаконного обігу гуманітарної

допомоги, шахрайства, економічних правопорушень і тіньової економічної діяльності. Частина таких правопорушень поступово інтегрується у повсякденне соціальне життя та починає сприйматися окремими групами населення як «вимушена» форма адаптації до воєнної реальності.

Основним фронтом роботи сучасних досліджень є також дослідження психологічних питань зміни суспільства в умовах війни. Тривале перебування у стані небезпеки, постійна емоційна напруга, невизначеність майбутнього та хронічний стрес помітно впливають на поведінку населення та рівень соціальної конфліктності. Для дослідження важливаю стає концепція соціології агресії М. А. Лепського, яка пояснює механізми накопичення соціальної напруги та її вплив на криміногенну ситуацію в суспільстві.

М. А. Лепський розглядає агресію не лише як індивідуальну психологічну реакцію, а як складне соціальне явище, що зростає в умовах масштабних суспільних потрясінь. Постійне відчуття небезпеки, емоційне напруження, невизначеність майбутнього та тривалий стрес сприяють накопиченню агресивних настроїв у соціальному середовищі та поступово впливають на характер суспільної взаємодії [9, с. 154].

В умовах воєнного стану агресія дедалі більше інтегрується у повсякденне життя населення та відображається через підвищення рівня конфліктності, поширення агресивної поведінки, активізацію мови ненависті, емоційне виснаження населення та стимулювання соціальної поляризації. Додатковим наслідком цього процесу стає зростання кількості насильницьких правопорушень і загальне підвищення рівня соціальної напруги у суспільстві.

М. А. Лепський наголошує, що за відсутності ефективних механізмів соціальної стабілізації накопичена агресія перетворюється у девіантну та кримінальну поведінку. Війна створює середовище підвищеної агресивності, у межах якого межа між допустимою та протиправною поведінкою поступово розмивається.

Помітне місце у структурі сучасних кримінологічних досліджень займає концепція аномії Роберта Мертона, яка пояснює взаємозв'язок між соціальною нестабільністю та зростанням злочинності. Науковець вважав, що девіантна поведінка виникає тоді, коли суспільство декларує певні соціально схвалені цілі - матеріальний добробут, стабільність, соціальний успіх, - але попри це не забезпечує для частини населення реальних і законних можливостей їх досягнення. У таких умовах між суспільними очікуваннями та фактичними можливостями людини виникає внутрішнє протиріччя, яке поступово посилює стан соціальної аномії [10].

Збройний конфлікт посилює ці процеси. Вони супроводжується руйнуванням економічної стабільності, кризою системи соціального забезпечення, невизначеністю майбутнього, послабленням традиційних механізмів соціального контролю та обмеженням можливостей соціальної мобільності. Значна частина населення стикається з матеріальними труднощами, втратою роботи, нестабільністю доходів та відсутністю впевненості у завтрашньому дні. У результаті цього частина людей починає шукати альтернативні способи адаптації до нових умов існування, у тому числі через використання нелегітимних або протиправних механізмів досягнення власних цілей.

Найбільш небезпечною у кримінологічному аспекті Р. Мертон вважав модель «інновації». Тобто особа продовжує орієнтуватися на суспільно схвалені цілі, проте використовує незаконні способи їх реалізації. У реаліях сьогодення така модель демонструється через незаконне привласнення ресурсів, корупційні схеми, махінації з гуманітарною допомогою, фінансові злочини, незаконне підприємництво та кіберзлочинність. Особливу небезпеку становить те, що в умовах тривалої соціальної нестабільності окремі протиправні практики поступово починають сприйматися частиною населення як допустимий або вимушений спосіб адаптації до кризової реальності.

Окремим напрямом сучасних наукових досліджень є проблема зміни механізмів соціального контролю в умовах війни.

Таблиця 1.2

Вплив воєнного стану на механізми соціального контролю та криміногенні ризики

Елемент соціального контролю	**Довоєнний період**	**Воєнний стан**
Сімейний контроль	Стабільні соціальні зв'язки	Послаблення через міграцію та евакуацію
Соціальна залученість	Стабільна трудова діяльність	Безробіття та соціальна дезадаптація
Соціальна комунікація	Традиційні форми взаємодії	Деформація комунікацій та соціальна ізоляція
Рівень суспільної довіри	Відносно стабільний	Криза інституційної довіри
Психологічний стан населення	Помірний рівень тривожності	Хронічний стрес та агресивність
Рівень соціального контролю	Стабільне функціонування інститутів	Послаблення окремих механізмів контролю
Криміногенні ризики	Переважно традиційні злочини	Нові форми злочинності та латентні правопорушення

Послаблення традиційних соціальних зв'язків, зниження рівня інституційної довіри, психологічне виснаження населення та зміна характеру суспільної взаємодії надто впливають на ефективність системи соціального регулювання. За таких обставин дедалі більшої уваги потребує пошук способів стабілізації соціуму та зменшення криміногенних ризиків.

1.3. Наукові підходи та методи дослідження соціального середовища як чинника злочинності

Дослідження соціального середовища як чинника злочинності в умовах воєнного стану потребує використання комплексного методологічного підходу. Він дозволяє всебічно проаналізувати перетворення соціальних процесів, механізмів соціального контролю та криміногенних факторів у сучасному українському суспільстві. Складність і багатовимірність досліджуваної проблематики обумовлює необхідність поєднання загальнонаукових, соціологічних, кримінологічних та спеціально-правових методів дослідження [12, с. 160].

Методологічна база роботи сформована з урахуванням сучасних наукових підходів до вивчення злочинності як соціального феномену, що перебуває у тісному взаємозв'язку із перетворення соціуму, кризою суспільних інститутів та деформацією системи соціального контролю.

У процесі дослідження використано такі основні наукові підходи:

- системний;
- структурно-функціональний;
- соціологічний;
- кримінологічний;
- порівняльно-правовий;
- герменевтичний;
- міждисциплінарний.

Особливе значення у межах дослідження має системний підхід, який дозволяє розглядати соціальне середовище як цілісну багаторівневу систему, де всі елементи перебувають у взаємозалежності. У межах цього підходу злочинність розглядається не як ізольоване явище, а як результат деформації соціальних, економічних, психологічних та правових механізмів суспільства.

Системний підхід дає можливість комплексно досліджувати взаємозв'язок між соціальними процесами та рівнем злочинності в умовах воєнного стану. Його застосування дозволяє розглядати соціальне середовище як цілісну багаторівневу систему, у межах якої економічні, політичні, правові та психологічні фактори взаємодіють між собою та впливають на криміногенну ситуацію в суспільстві. Завдяки системному підходу стає можливим простежити, яким чином воєнний стан перетворює структуру суспільства, послаблює механізми соціального контролю та зростають нові ризики соціальної дезорганізації [21, с. 214].

Одночасно цей підхід забезпечує можливість виявляти механізми деформації суспільних відносин, аналізувати рівень криміногенної нестабільності та оцінювати вплив окремих соціальних факторів на поширення девіантної поведінки. Помітно впливає системний аналіз при дослідженні прифронтових регіонів, де соціальні, економічні та безпекові процеси перебувають у стані постійної зміни. Це дає змогу не лише фіксувати окремі прояви злочинності, а й визначати глибинні причини їх виникнення та взаємозв'язок із загальним станом громадського середовища.

У межах структурно-функціонального підходу соціальне середовище розглядається як система взаємопов'язаних інститутів, кожен із яких виконує певні соціальні функції. Війна порушує функціонування цих інститутів. Це призводить до послаблення механізмів соціального контролю та зростання рівня девіантної поведінки.

Основними соціальними інститутами, які зазнають трансформації під час війни, є:

- родина;
- система освіти;
- правоохоронна система;
- економічні структури;

- система соціального захисту;
- громадські організації;
- інформаційне середовище.

Порушення функціонування зазначених інститутів створює умови для формування криміногенного середовища, у межах якого посилюються процеси соціальної дезадаптації та аномії [27, с. 149].

Відіграє важливу роль у межах дослідження соціологічний підхід, який дає змогу розглядати злочинність не лише як правове явище, а і як результат видозміни соціального поля, суспільних настроїв та поведінкових моделей населення. Застосування цього підходу дозволяє глибше зрозуміти вплив війни на характер соціальної взаємодії, рівень суспільної напруги та зміну ставлення громадян до правових і моральних норм.

Соціологічний аналіз ґрунтується на вивченні суспільної думки, рівня інституційної довіри, соціальної напруги, особливостей поведінки населення, зміни системи цінностей та ступеня соціальної адаптації громадян до кризових умов. Особлива увага приділяється також механізмам комунікації у громаді, оскільки саме через міжособистісну взаємодію, цифрові платформи та локальні соціальні зв'язки формуються суспільні настрої, рівень довіри та реакція населення на соціальні виклики.

В умовах воєнного стану соціологічний підхід турбує особливої актуальності. Він дозволяє виявити приховані процеси соціальної дезорганізації, психологічного виснаження населення та поступової деформації суспільних відносин. Аналіз поведінкових моделей і соціальних настроїв дає можливість не лише оцінити масштаби криміногенних ризиків, а й визначити фактори, що впливають на поширення девіантної поведінки та зниження ефективності механізмів соціального контролю.

Актуальним у межах дослідження є використання соціологічних методів для аналізу прихованих або латентних процесів, які не завжди відображаються в офіційній статистиці правоохоронних органів.

У роботі використано такі соціологічні методи:

- експертне опитування;
- контент-аналіз;
- аналіз соціальних медіа;
- спостереження;
- порівняльний соціологічний аналіз;
- аналіз цифрових комунікацій.

Експертні опитування дозволили оцінити вплив воєнного стану на криміногенну ситуацію через позиції фахівців, які безпосередньо працюють у кризовому середовищі.

До категорій експертів належать:

- працівники правоохоронних органів;
- волонтери;
- представники місцевого самоврядування;
- соціальні працівники;
- медіатори;
- представники громадських організацій.

Важливе місце у дослідженні займає контент-аналіз цифрового середовища. На сьогодні соціальні мережі та локальні інформаційні спільноти стали важливим джерелом інформації про реальний рівень соціальної напруги, конфліктності та прихованих криміногенних процесів.

Контент-аналіз є важливим інструментом дослідження соціального фона в умовах воєнного стану. Він дозволяє оцінювати суспільні настрої, характер комунікації та приховані соціальні процеси через розгляд інформаційного простору. Застосування цього методу дає можливість виявляти рівень суспільної тривожності, досліджувати поширення агресивних настроїв та простежувати зміни у ставленні населення до державних інституцій і механізмів соціального контролю.

Особливу цінність контент-аналіз має при дослідженні цифрового середовища - соціальних мереж, Telegram-спільнот, онлайн-форумів та локальних інформаційних платформ. Там активно створюється громадська думка та накопичується соціальна напруга. Спостереження змісту повідомлень, коментарів і публічних обговорень дозволяє виявляти латентні форми конфліктності, оцінювати рівень суспільної дезорганізації та фіксувати прояви недовіри, агресії або соціальної поляризації.

На фоні війни контент-аналіз стає особливо актуальним, оскільки значна частина соціальної взаємодії переміщується у цифровий простір. Саме через інформаційні платформи населення висловлює власні емоції, реагує на кризові події, обговорює проблеми безпеки та оцінює діяльність державних інституцій. Це дозволяє досліднику отримати більш глибоке уявлення про реальний стан соціального середовища та приховані процеси, які не завжди відображаються у офіційній статистиці.

Окрему увагу у роботі приділено порівняльно-правовому методу. Його використання дозволяє дослідити модернізацію механізмів соціального контролю та особливості зміни криміногенної ситуації до та після введення воєнного стану.

Порівняльно-правовий метод застосовується для:

- аналізу змін у законодавстві;
- оцінки трансформації правового режиму;
- порівняння механізмів соціального контролю;
- аналізу динаміки злочинності;
- оцінки змін у правозастосовній практиці.

Актуальне значення у межах дослідження має також кримінологічне моделювання, яке дає можливість простежити взаємозв'язок між соціальними процесами та рівнем злочинності в умовах воєнного стану.

Кримінологічне моделювання використовується для прогнозування криміногенних ризиків, висвітлення впливу безробіття на рівень

злочинності, оцінки наслідків міграційних процесів, дослідження ступеня соціальної дезорганізації та моделювання динаміки латентної злочинності. Застосування цього підходу дозволяє не лише фіксувати наявні криміногенні тенденції, а й прогнозувати можливі зміни кримінальної ситуації залежно від перетворення соціуму. Особливо актуальним кримінологічне моделювання є в умовах воєнного стану, коли соціальні процеси характеризуються високою нестабільністю та швидкою зміною факторів ризику.

У межах дослідження важливу роль відіграє також герменевтичний підхід, який дає можливість інтерпретувати зміни соціальних норм, моральних орієнтирів та суспільних цінностей під впливом війни. Даний підхід дозволяє аналізувати, як змінюється сприйняття допустимої поведінки у свідомості громадян, яким чином змінюється ставлення до правових норм та як формуються механізми виправдання девіантної або протиправної поведінки в умовах тривалої соціальної нестабільності.

Герменевтичний аналіз також сприяє дослідженню змін мотивації правопорушників, виявленню деформації моральних цінностей та особливостей суспільного сприйняття злочинності у кризових умовах. У період воєнного стану цей підхід помітно впливає, оскільки дозволяє досліджувати не лише кількісні показники криміногенної ситуації, а й глибинні соціально-психологічні процеси, що впливають на криміналізацію суспільства та зміну поведінкових моделей населення.

Таблиця 1.3

Основні наукові підходи та методи дослідження соціального середовища як чинника злочинності

Категорія методів	Зміст та наукове спрямування
Системно-структурний підхід	Розгляд соціального середовища як цілісної системи взаємопов'язаних елементів
Структурно-функціональний підхід	Аналіз функціонування соціальних інститутів в умовах війни
Порівняльно-правовий метод	Зіставлення механізмів соціального контролю до та після введення воєнного стану
Соціологічні методи	Проведення експертних опитувань, спостереження та спостереження соціальних процесів
Контент-аналіз	Дослідження цифрового інформаційного середовища та суспільних настроїв
Кримінологічне моделювання	Побудова моделей взаємозв'язку між соціальною дезорганізацією та злочинністю
Герменевтичний підхід	Інтерпретація трансформації соціальних норм та мотивації поведінки
Міждисциплінарний підхід	Поєднання соціологічних, кримінологічних та правових методів огляду

У першому розділі було досліджено теоретико-методологічні засади вивчення соціального середовища як чинника злочинності в Україні в умовах воєнного стану. Можна дійти висновку, що соціальне середовище є складною багаторівневою системою, яка охоплює макросоціальні та мікросоціальні процеси, що безпосередньо впливають на поведінку особистості та рівень криміногенності суспільства. Під впливом війни соціальне середовище зазнає зміни через економічну нестабільність, руйнування соціальних зв'язків, вимушену міграцію населення, послаблення механізмів соціального контролю та підвищення рівня психологічної напруги.

У процесі дослідження було встановлено, що воєнний стан стає не лише особливим правовим режимом, а й фактором масштабної зміни структури суспільних відносин. Запровадження додаткових безпекових

обмежень, зміна функціонування державних інституцій та перетворення повсякденного способу життя населення сильно впливають на характер соціальної взаємодії та криміногенну ситуацію в державі. Війна робе нові соціальні ризики, посилює стан аномії та сприяє поширенню агресивних моделей поведінки, що створює сприятливі умови для розвитку девіантних і кримінальних практик.

Особливу увагу було приділено аналізу наукових концепцій Т. Гірші, Р. Мертона та М. А. Лепського. Теорія соціального контролю Т. Гірші дозволила обґрунтувати значення соціальних зв'язків, емоційної прихильності, соціальної залученості та внутрішнього прийняття правових норм як основних механізмів стримування девіантної поведінки. Концепція аномії Р. Мертона дала змогу пояснити механізми трансформації соціально-економічної кризи у фактор зростання злочинності та поширення нелегітимних способів адаптації населення до кризових умов. Значну увагу також приділено соціології агресії М. А. Лепського, яка пояснює процес накопичення соціальної напруги, підвищення рівня конфліктності та психологічної дестабілізації суспільства в умовах воєнного стану.

У межах розділу також було визначено основні наукові підходи та методи дослідження суспільства як чинника злочинності. Застосування системного, соціологічного, кримінологічного, герменевтичного підходів, а також методів контент-аналізу та кримінологічного моделювання дозволяє комплексно досліджувати взаємозв'язок між соціальними процесами та криміногенною ситуацією. Встановлено, що сучасна злочинність в наших реаліях має ознаки не лише кількісними змінами, а й модернізації мотивації правопорушників, поширенням латентних форм злочинності, економічних правопорушень, кіберзлочинності та незаконного використання гуманітарних ресурсів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що злочинність сьогодні є результатом комплексної деформації соціальної середи, яка охоплює економічну, психологічну, правову та соціальну сфери суспільного

життя. Воєнний стан змінює характер соціальної взаємодії, послаблює традиційні явища контролю суспільства та запускає нові криміногенні ризики, що потребує комплексного міждисциплінарного підходу до дослідження причин злочинності та пошуку ефективних механізмів стабілізації соціального середовища.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГОСЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Правова та соціальна трансформація корисливої злочинності

Зміни у структурі корисливої злочинності під час повномасштабної війни почалися після внесення змін до кримінального законодавства. Держава намагалася пристосувати систему кримінальної юстиції до умов воєнного часу та посилити відповідальність за майнові злочини [14]. Одним із головних рішень стало прийняття Закону України № 2117-IX від 3 березня 2022 року щодо посилення відповідальності за мародерство. Після цього будь-яка крадіжка, вчинена в умовах воєнного стану, почала кваліфікуватися за частиною четвертою статті 185 Кримінального кодексу України, навіть якщо йшлося про незначні збитки [15].

З позиції теорії соціального контролю Тревіса Гірші таке посилення покарання можна розглядати як спробу держави компенсувати ослаблення соціального контролю в суспільстві. У мирний період на поведінку людей впливали стабільна зайнятість, матеріальна впевненість, сімейний контроль та загальна передбачуваність життя. В умовах війни частина цих стримуючих факторів втратила свій вплив, тому держава зробила акцент саме на жорсткішому покаранні.

Разом із цим практика показує, що навіть посилення кримінальної відповідальності не призвело до помітного зменшення кількості майнових злочинів у прифронтових регіонах. У багатьох випадках потреба виживання виявляється сильнішою за страх покарання. На поведінку людей також впливають постійний стрес, нестабільність та невпевненість у майбутньому. Через це частина населення починає інакше сприймати правові та моральні обмеження.

Окреме місце у структурі сучасної корисливої злочинності займають махінації з гуманітарною допомогою, благодійними фондами та державними ресурсами, спрямованими на подолання наслідків бойових дій. Резонансні випадки розкрадань у Запорізькій області показують, що навіть в умовах війни частина суспільства починає сприймати подібні злочини не як виняткову ситуацію, а як черговий прояв корупції, яка існувала і раніше [24].

З точки зору теорії соціального контролю це свідчить про послаблення поваги до соціальних норм та правил. У суспільстві поступово формується звикання до окремих проявів девіантної поведінки. Через постійні повідомлення про корупційні схеми та незаконне привласнення ресурсів частина населення починає менш гостро реагувати на подібні правопорушення.

Коли інформація про розкрадання гуманітарної допомоги або державних ресурсів постійно з'являється у медіа, у суспільстві поступово знижуються моральні межі допустимого. У таких умовах толерантність до корупції серед представників влади може впливати й на ставлення населення до дрібних майнових злочинів. Через це корупція перестає сприйматися як окрема проблема та починає впливати на загальну соціальну атмосферу.

Регіональний аналіз корисливої злочинності також показує зв'язок між рівнем безпекових загроз, близькістю до фронту та змінами у локальному соціальному середовищі. У прифронтових регіонах, зокрема у Запорізькій області, структура правопорушень значною мірою пов'язана з руйнуванням житлової інфраструктури, підприємств та систем життєзабезпечення. У таких умовах поширюються крадіжки з покинутих або пошкоджених будинків, а також розкрадання металу, обладнання та комунальних ресурсів.

Через евакуацію населення та масову міграцію помітно послабився рівень мікросоціального контролю. У багатьох громадах порушилися

сусідські зв'язки та звичні форми взаємного контролю. Тому корислива злочинність у прифронтових районах стала більш відкритою та помітною.

Натомість у відносно тилових регіонтаках України аналогічна деформація середовища має зовсім інший - прихований, латентний та високоінтелектуальний характер. Тут корупційні схеми, пов'язані з нецільовим використанням гуманітарних вантажів або продажем безоплатної допомоги через комерційні мережі, майстерно інтегруються у звичні бюрократичні й логістичні процеси, що мінімізує ризик їх виявлення правоохоронними структурами. Тому, якщо на прифронтових територіях соціолог фіксує тотальний розпад зовнішніх інституційних бар'єрів контролю, оскільки поліція першочергово зайнята виконанням оборонних і стабілізаційних функцій, а свідки відсутні, то в тилу розгортається внутрішня, глибинна ерозія ціннісних переконань.

Коли громадяни бачать, що навіть під час війни частина чиновників продовжує використовувати корупційні схеми, це поступово знижує рівень довіри до держави та законодавства. У таких умовах у частини населення формується переконання, що дотримання правових норм не є обов'язковим для всіх [13].

Для аналізу змін у соціальному середовищі варто звернути увагу на офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора. Після законодавчих змін, ухвалених у березні 2022 року, у структурі майнової злочинності почали відбуватися помітні зміни. Загальна кількість зареєстрованих крадіжок певною мірою знизилась. Це можна пояснити масовою евакуацією населення та виїздом мільйонів громадян за межі країни [17].

Разом із цим частка крадіжок серед тяжких злочинів значно зросла. Причиною стало те, що під час воєнного стану крадіжки автоматично кваліфікуються як тяжкі злочини відповідно до статті 185 Кримінального кодексу України.

У Запорізькій області ситуація має свої особливості. У прифронтових районах правоохоронці фіксують високий рівень латентності майнових злочинів. Багато власників житла або комерційних приміщень тривалий час перебувають в евакуації. Через це факти крадіжок часто стають відомими лише через кілька місяців після їх вчинення. Це ускладнює проведення слідчих дій та пошук винних осіб.

Окремо варто звернути увагу на економічні злочини та службові зловживання. Під час війни збільшилась кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із розкраданням гуманітарної допомоги та незаконним використанням державних ресурсів. Такі випадки поступово почали сприйматися суспільством як одна з типових проблем воєнного часу.

Подібна ситуація свідчить про те, що окремі особи починають використовувати кризові умови та доступ до ресурсів у власних інтересах. Це негативно впливає на рівень довіри до державних інститутів і послаблює повагу до соціальних норм.

Узагальнюючи вищезазначене, комплексний теоретико-емпіричний аналіз трансформації корисливої злочинності дозволяє науково констатувати появу та закріплення в суспільній структурі принципово нового, специфічного типу правопорушника воєнного часу. На відміну від класичних маргіналізованих або десоціалізованих верств населення, які вчиняють примітивні крадіжки продуктів харчування чи одягу виключно заради безпосереднього фізичного виживання в зоні гуманітарної кризи, найбільшу суспільну та інституційну небезпеку сьогодні становить так званий інституційний злочинець.

До цієї категорії належать особи з високим соціальним статусом, які мають доступ до влади, використовують службове становище або прикривають незаконне збагачення волонтерською чи благодійною діяльністю. Подібна поведінка поширюється в умовах послаблення соціального контролю, коли частина моральних обмежень поступово втрачає свій вплив, а для окремих осіб пріоритетом стає матеріальна вигода.

Тривала воєнна криза впливає не лише на появу нових форм девіантної поведінки, а й на ставлення суспільства до корисливих правопорушень. Частина людей, які раніше дотримувалися закону, у кризових умовах починає більш поблажливо ставитися до окремих незаконних дій.

У результаті змінюється суспільне сприйняття корупції та розкрадання ресурсів. У деяких випадках подібні дії вже сприймаються не як виняткове правопорушення, а як спосіб виживання в нестабільних умовах воєнного часу.

2.2. Психосоціальні детермінанти насильницької злочинності та агресії в громадах

В умовах тривалого воєнного стану насильницька злочинність та різні прояви агресивної поведінки зазнають помітних змін під впливом психосоціальних факторів. Однією з головних причин цього є поширення посттравматичного стресового розладу (ПТСР), емоційне виснаження населення та поступове послаблення соціальних зв'язків, які у мирний час підтримували відносну стабільність у суспільстві.

Повномасштабна війна суттєво вплинула на повсякденне життя людей. Вимушена міграція, мобілізація, втрата житла, постійна небезпека та загибель близьких руйнують звичне соціальне середовище людини. У багатьох випадках люди залишаються без підтримки родини, трудового колективу або звичного кола спілкування. Через це поступово знижується психологічна стійкість, а також здатність контролювати власні емоції та поведінку у конфліктних ситуаціях.

Постійний стрес і відчуття небезпеки негативно впливають на емоційний стан населення. Люди тривалий час перебувають у психологічному напруженні, яке накопичується через обстріли, нестабільність та невпевненість у майбутньому. У таких умовах навіть

незначні побутові конфлікти можуть швидко переходити у відкриту агресію або насильство.

Крім того, війна впливає і на характер міжособистісної взаємодії у громадах. Спілкування між людьми стає більш напруженим, зростає рівень дратівливості та конфліктності. Частина населення починає гостріше реагувати на стресові ситуації, а агресивна поведінка поступово стає більш поширеним способом емоційної реакції на труднощі воєнного часу [28, с. 121].

Особливо помітними ці процеси є у прифронтових регіонах, де населення постійно перебуває під впливом безпекових загроз та психологічного виснаження. У таких умовах зростає ризик насильницьких конфліктів, побутової агресії та інших проявів девіантної поведінки.

У Запорізькій області та інших прифронтових регіонах дедалі частіше фіксуються випадки домашнього насильства та конфліктів усередині місцевих громад. Постійні обстріли, руйнування та тривале відчуття небезпеки негативно впливають на психологічний стан населення. Люди перебувають у стані постійного стресу, що поступово змінює характер міжособистісної взаємодії та підвищує рівень конфліктності у суспільстві.

Через постійне емоційне напруження та втому населення стає більш дратівливим і емоційно нестабільним. Агресія, яка щоденно присутня в інформаційному просторі через новини про війну, руйнування та насильство, поступово починає сприйматися менш гостро. У результаті частина людей дедалі частіше реагує на побутові конфлікти різко та імпульсивно.

У таких умовах словесна або фізична агресія іноді сприймається як швидкий спосіб вирішення суперечок. Особливо це стосується людей, які втратили житло, звичне соціальне середовище або тривалий час перебувають у стані психологічного виснаження. Через це навіть незначні конфлікти можуть швидко переходити у відкриті прояви насильства [21, с. 214].

Воєнні дії також негативно впливають на звичні механізми мирного врегулювання конфліктів. У багатьох громадах послабилися соціальні зв'язки, знизився рівень довіри між людьми та ускладнилося досягнення компромісу. Частина населення починає гостріше реагувати на будь-які стресові ситуації, пов'язані з безпекою, житлом чи матеріальними труднощами.

Одним із важливих факторів поширення агресивної поведінки є хронічний психологічний стрес та емоційне виснаження населення. В умовах тривалої війни психіка людини постійно перебуває у напруженні, що поступово виснажує емоційні ресурси та знижує здатність контролювати власні реакції.

Посттравматичний стресовий розлад, постійна тривожність, страх за власну безпеку та невизначеність майбутнього впливають на поведінку людей. Конфлікти, які раніше вирішувалися шляхом діалогу або компромісу, в умовах війни дедалі частіше переходять у відкриту агресію чи фізичне насильство.

Подібні процеси найбільше проявляються саме у прифронтових громадах, де населення тривалий час перебуває в умовах психологічного виснаження, нестабільності та конкуренції за ресурси й безпеку. У таких умовах знижується рівень емпатії та взаємної підтримки, а загальна атмосфера у суспільстві стає більш напруженою.

Спираючись на положення теорії соціального контролю Тревіса Гірші, можна сказати, що відсутність психологічної реабілітації, нестача фахової допомоги та послаблення соціальних зв'язків негативно впливають на емоційний стан населення. Особливо це стосується прив'язаності людини до родини, близького оточення та звичного соціального середовища. Саме ці зв'язки у мирний час допомагають людині контролювати власну поведінку та емоції.

Під час війни багато людей втрачають звичне коло спілкування, підтримку родини або стабільне середовище життя. Постійний стрес, страх та психологічне виснаження поступово накопичуються і впливають на поведінку населення. Через це навіть у відносно стабільних громадах починає зростати рівень конфліктності та агресії.

У таких умовах частина людей реагує на складні життєві ситуації більш різко та емоційно. Побутові конфлікти або міжособистісні суперечки дедалі частіше переходять у відкриту агресію чи насильство. Для окремих людей агресивна поведінка стає способом емоційної розрядки або спробою відновити відчуття контролю над ситуацією.

Додатково на рівень соціальної напруги впливає зіткнення інтересів різних соціальних груп, зокрема місцевого населення та внутрішньо переміщених осіб. Запоріжжя як великий гуманітарний центр прийняло значну кількість людей, які втратили житло, роботу та звичне соціальне середовище. Через це в окремих громадах виникають конфлікти, пов'язані з житлом, гуманітарною допомогою, працевлаштуванням та іншими ресурсами [3, с. 12].

Помітно зросла кількість суперечок у побутовій сфері та в інформаційному просторі. Конфлікти в чергах за гуманітарною допомогою, взаємні звинувачення та упередження між окремими групами населення поступово стають звичним явищем для прифронтових регіонів. Частина такої агресії переходить у соціальні мережі та локальні Telegram-чати, де активно поширюються образи, мова ворожнечі та конфліктні настрої.

Ще однією проблемою стає зміна ставлення населення до зброї. У прифронтових регіонах зброя дедалі частіше сприймається не лише як військовий засіб захисту, а і як елемент повсякденної реальності. Через поширення нелегального обігу зброї та постійну присутність воєнної тематики частина людей починає ставитися до її використання менш критично.

На тлі тривалого стресу та емоційного виснаження це додатково ускладнює ситуацію в громадах. Навіть за активної роботи правоохоронних органів проблема агресії та насильства в умовах війни залишається актуальною і надалі може негативно впливати на безпеку населення.

Тривала війна впливає не лише на рівень злочинності, а й на повсякденну поведінку людей. Психологічне виснаження, нестабільність та постійна небезпека поступово змінюють способи реагування населення на конфлікти та стресові ситуації. Це підвищує потребу у психологічній підтримці населення, профілактиці насильства та зниженні соціальної напруги у прифронтових громадах.

2.3. Комплексна трансформація структури злочинності під впливом деформації соціального середовища

Трансформація структури злочинності в умовах тривалого правового режиму воєнного стану сприймається не стільки лінійною чи суто кількісною зміною масиву зареєстрованих правопорушень, скільки глибинним якісним переродженням та реструктуризацією кримінальної мотивації суб'єктів. Якщо у мирний час кримінальна ситуація в державі залишалася відносно стабільною, то після початку повномасштабної війни структура злочинності почала помітно змінюватися. Воєнні дії, економічна нестабільність та загальна соціальна напруга вплинули не лише на кількість правопорушень, а й на ставлення населення до правових норм та допустимості окремих дій у кризових умовах.

У воєнний період частина людей опинилася у ситуації, коли питання особистої безпеки, виживання та забезпечення базових потреб стали важливішими за дотримання окремих соціальних і правових норм. Через це межа між законною та протиправною поведінкою для частини населення почала сприйматися менш чітко, ніж у мирний час [10].

Війна також вплинула на характер самої злочинності. Якщо раніше значна частина правопорушень асоціювалася переважно з професійним

криміналітетом, то в умовах війни окремі протиправні дії дедалі частіше мають ситуативний характер і пов'язані з адаптацією людей до кризових умов життя.

Одним із рівнів таких змін стали труднощі у функціонуванні нормативно-правової системи. Частина законодавчих рішень, ухвалених в умовах воєнного стану, на практиці реалізовується складніше через перевантаження правоохоронної системи, кадрові проблеми та загальну нестабільність у прифронтових регіонах.

Окремо варто звернути увагу на трансформацію корупційних схем та службових зловживань. Воєнний стан не призвів до повного зникнення корупції. Навпаки, частина тіньових схем швидко пристосувалася до нових умов та переорієнтувалася на гуманітарну допомогу, логістику, закупівлі та розподіл ресурсів [24].

Особливо помітною ця проблема є у прифронтових регіонах, зокрема у Запорізькій області. У регіоні фіксуються випадки незаконного використання гуманітарної допомоги, службових зловживань та тінізації окремих процесів, пов'язаних із розподілом ресурсів. Корупційні механізми, які існували ще до війни, частково адаптувалися до нових умов та продовжили функціонувати вже в іншій формі.

Одним із показників послаблення соціального контролю стала поява гуманітарних товарів на тіньових ринках. На ситуацію також вплинуло зниження рівня громадського контролю за діяльністю органів влади. Частина активного населення мобілізована до лав Збройних сил України або була змушена виїхати з прифронтових територій. Через це громадський моніторинг та контроль за діяльністю місцевої влади стали менш ефективними.

Крім того, у воєнний період люди переважно зосереджені на питаннях особистої безпеки, евакуації, житла та забезпечення базових потреб. У таких умовах контроль за діяльністю посадових осіб відходить на другий план.

Додатково ситуацію ускладнює обмеження доступу до окремих реєстрів та офіційної інформації через вимоги безпеки воєнного часу.

У результаті ризик викриття окремих корупційних дій знижується, що негативно впливає на рівень довіри населення до державних інститутів та правоохоронної системи. Коли люди бачать, що частина правопорушень залишається без належного розслідування або покарання, у суспільстві поступово посилюється недовіра до принципу справедливості та рівності перед законом.

Через це частина населення починає більш поблажливо ставитися до окремих проявів корупції або службових зловживань. Подібні процеси негативно впливають на загальну криміногенну ситуацію та додатково посилюють соціальну напругу в умовах війни.

Ще однією тенденцією стає поширення соціальної апатії серед населення. У багатьох випадках люди поступово втрачають довіру до ефективності правоохоронної системи та не бачать сенсу повідомляти про окремі правопорушення. Через це зростає рівень латентності майнових і посадових злочинів, особливо у прифронтових регіонах.

Окремою проблемою стає поступове звикання суспільства до проявів корупції та інших девіантних явищ. У воєнний період розкрадання гуманітарної допомоги або стратегічних ресурсів дедалі частіше перестає сприйматися як виняткова подія. Для частини населення такі випадки починають виглядати як одна з типових проблем воєнного часу.

У результаті найбільшу загрозу для суспільства становить не лише зростання окремих видів злочинності, а й поступове послаблення моральних та соціальних норм. Толерантне ставлення до корупції та службових зловживань негативно впливає на загальний рівень довіри у суспільстві та посилює соціальну напругу.

Аналіз сучасної криміногенної ситуації показує, що війна суттєво змінила характер злочинності в Україні. У багатьох випадках традиційні

механізми соціального контролю та окремі способи протидії злочинності вже не демонструють такої ефективності, як у мирний період.

У результаті формується ситуація, коли офіційне законодавство та реальна криміногенна ситуація часто існують у різних площинах. З одного боку, держава посилила кримінальну відповідальність за окремі правопорушення в умовах воєнного стану. З іншого боку, соціальна нестабільність, психологічне виснаження населення та послаблення контролю в окремих регіонах ускладнюють реальне стримування злочинності. Разом із цим у прифронтових регіонах посилення кримінальної відповідальності не завжди дає очікуваний результат, оскільки в умовах соціальної нестабільності жорсткість покарання часто не стримує частину правопорушень.

У населених пунктах, розташованих поблизу лінії фронту, зокрема у Запорізькій області, випадки мародерства та привласнення чужого майна часто пов'язані не лише з корисливими мотивами, а й з умовами фізичного виживання або відсутністю контролю за покинутими помешканнями після евакуації власників. Через розрив соціальних зв'язків та ослаблення контролю в місцевих громадах деякі люди починають користуватися ситуацією у власних інтересах.

Однією з найбільш небезпечних змін у таких умовах стає поступове звикання суспільства до проявів девіантної поведінки. На початковому етапі випадки мародерства чи розкрадання гуманітарної допомоги зазвичай викликають сильний суспільний резонанс, осуд та вимоги покарання винних. Проте постійна поява подібних випадків у медіа з часом знижує рівень суспільної чутливості до таких правопорушень.

З часом частина населення починає сприймати подібні дії як негативний, але звичний елемент воєнного життя. У деяких випадках протиправна поведінка виправдовується складними життєвими обставинами, економічними труднощами або умовами війни.

Психологічне виснаження, постійний стрес, відчуття небезпеки та побутові труднощі також впливають на поведінку населення. Люди, які тривалий час перебувають у стані емоційного напруження, поступово втрачають психологічну стійкість та здатність контролювати власні реакції. Це може проявлятися у підвищеній агресивності, конфліктності або прагненні швидко отримати матеріальну вигоду незаконним шляхом.

Серйозну загрозу для прифронтових громад становить не лише діяльність окремих кримінальних груп, а й поступове послаблення моральних та правових норм у суспільстві. Частина людей, які раніше дотримувалися законослухняної поведінки, під впливом тривалої кризи починає більш поблажливо ставитися до окремих протиправних дій або виправдовувати їх складними умовами воєнного часу.

У результаті девіантна поведінка починає сприйматися як один зі способів пристосування до кризових умов життя у прифронтовому середовищі.

РОЗДІЛ 3
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГОСЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Обґрунтування прикладного методу дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану

Розвиток українського суспільства сьогодні відбувається в умовах повномасштабної війни. Воєнні дії спричинили серйозні соціальні, економічні та правові зміни. Воєнний стан вплинув на роботу державних інституцій, систему соціальної взаємодії та загальний рівень суспільної стабільності.

Через тривалу війну посилюється соціальна напруга, погіршується матеріальне становище населення та змінюються звичні механізми соціального контролю. Разом із цим змінюються і поведінкові моделі населення. Такі процеси впливають на криміногенну ситуацію та сприяють поширенню нових ризиків у сфері злочинності.

Найбільш помітно ці проблеми проявляються у прифронтових регіонах, зокрема у Запорізькій області, де населення постійно перебуває в умовах небезпеки, психологічного виснаження та економічної нестабільності. Масова міграція населення, руйнування соціальної інфраструктури, зміни у спілкуванні між людьми та зростання рівня тривожності негативно впливають на загальний стан суспільства.

У таких умовах традиційні підходи до вивчення злочинності не завжди дозволяють повністю оцінити реальну криміногенну ситуацію. Офіційна статистика не завжди відображає рівень латентної злочинності, соціальної напруги та прихованих криміногенних процесів. Через це важливим стає використання комплексного підходу до дослідження соціального середовища як одного з факторів злочинності.

Такий підхід передбачає поєднання кількісних і якісних методів дослідження. Це дає можливість більш повно оцінити сучасну криміногенну ситуацію, особливості соціальної взаємодії та рівень довіри населення до державних інституцій.

Методологічною основою дослідження є метод тріангуляції даних, який поєднує різні способи збору та аналізу інформації. Використання цього методу допомагає підвищити достовірність результатів дослідження та уникнути одностороннього трактування окремих соціальних процесів [7, с. 68].

У межах дослідження використовуються порівняльний статистичний аналіз, контент-аналіз цифрового інформаційного середовища, соціологічний аналіз суспільних настроїв, системний метод, метод узагальнення та порівняльно-правовий метод. Комплексне застосування цих методів дозволяє дослідити взаємозв'язок між змінами соціального середовища та рівнем злочинності, а також визначити основні фактори криміногенної нестабільності в умовах воєнного стану.

Основні фактори криміногенної нестабільності систематизовано у Додатку Б.

Порівняльний статистичний аналіз використовується для виявлення основних тенденцій розвитку злочинності в умовах війни та оцінки ефективності роботи державних інституцій. Статистичний метод дозволяє проаналізувати динаміку кримінальних правопорушень, рівень латентної злочинності, рівень довіри населення до правоохоронної системи та вплив соціально-економічних факторів на криміногенну ситуацію.

Узагальнені дані щодо динаміки кримінальних правопорушень наведено у Додатку В.

Важливим елементом дослідження є також порівняння українського досвіду з практикою європейських держав, які проходили періоди посткризової або постсоціалістичної трансформації. Використання даних міжнародних організацій, зокрема Transparency International та Eurostat,

дозволяє оцінити взаємозв'язок між рівнем прозорості державного управління, цифровізацією публічних послуг та рівнем корупційних ризиків [24; 26].

Порівняльний підхід також показує, що в умовах суспільної нестабільності рівень латентної злочинності зазвичай зростає. Це пов'язано з послабленням соціального контролю, зниженням довіри населення до правоохоронної системи та складністю фіксації окремих правопорушень під час воєнного стану.

Значна кількість правопорушень у період війни не потрапляє до офіційної статистики через:

- небажання громадян звертатися до правоохоронних органів;
- недовіру до системи правосуддя;
- страх негативних наслідків;
- складність документування злочинів;
- тимчасову окупацію окремих територій;
- порушення комунікації між громадянами та державними структурами.

У результаті офіційні статистичні показники не завжди відображають реальний стан криміногенної ситуації, що обумовлює необхідність використання додаткових методів дослідження.

Одним із важливих методів дослідження є контент-аналіз цифрового інформаційного середовища. Під час війни значна частина суспільної комунікації здійснюється саме у цифровому просторі, який став основним середовищем обміну інформацією, формування суспільної думки та поширення соціальних настроїв. Соціальні мережі, інформаційні платформи, Telegram-спільноти та онлайн-форуми відображають реакцію населення на суспільно-політичні події, рівень соціальної напруги та ставлення громадян до діяльності державних інституцій.

Приклад контент-аналізу Telegram-спільнот наведено у Додатку Г.

Використання контент-аналізу дозволяє досліджувати суспільні реакції на криміногенні події, визначати рівень довіри населення до правоохоронних органів, аналізувати поширення соціальної тривожності та оцінювати характер суспільних настроїв в умовах воєнного стану.

Окрема увага приділяється ставленню населення до корупційних проявів, оцінці ефективності державного управління та рівню конфліктності у суспільстві. В умовах війни цифровий простір стає важливим джерелом інформації про психологічний стан населення та рівень суспільної стабільності.

Аналіз інформаційних повідомлень, коментарів та публічних обговорень дозволяє виявляти приховані прояви соціальної напруги, дезорганізації та поширення девіантної поведінки, які не завжди відображаються в офіційній статистиці. Особливістю цифрового середовища є здатність швидко реагувати на зміни суспільних настроїв та актуальні соціальні проблеми.

На відміну від офіційної статистики, збір і обробка якої потребують тривалого часу, інформаційний простір дозволяє оперативно виявляти зміни у криміногенній ситуації та суспільних настроях. У межах дослідження контент-аналіз використовується не як основне джерело статистичних даних, а як додатковий інструмент оцінки соціального середовища. Це допомагає більш комплексно дослідити особливості функціонування суспільства в умовах воєнного стану.

Важливим елементом дослідження є також соціологічний аналіз рівня довіри населення до правоохоронних органів та державних інституцій. В умовах кризи ефективність системи правопорядку значною мірою залежить від готовності населення співпрацювати з державними структурами та підтримувати механізми соціального контролю.

Зниження рівня довіри до правоохоронної системи негативно впливає на стан соціального середовища та ефективність правового регулювання. У

ситуації, коли громадяни не впевнені у результативності діяльності правоохоронних органів або сумніваються у справедливості правозастосування, поступово зростає рівень латентної злочинності. Частина правопорушень залишається неповідомленою та не потрапляє до офіційної статистики.

Одночасно поширюються прояви правового нігілізму, за яких правові норми починають сприйматися населенням як малоефективні або формальні. Це негативно впливає на рівень суспільної довіри та ускладнює функціонування механізмів соціального контролю в умовах воєнного стану. Це супроводжується зменшенням кількості звернень громадян до правоохоронних органів, небажанням повідомляти про правопорушення та зниженням рівня громадської взаємодії із системою державного контролю.

У таких умовах поступово поширюються неформальні способи вирішення конфліктів, коли громадяни намагаються самостійно вирішувати проблемні ситуації без звернення до офіційних правових механізмів. Подібні процеси негативно впливають на рівень суспільної стабільності, послаблюють громадський контроль та створюють додаткові ризики для поширення злочинності.

У межах дослідження також враховується вплив соціально-економічних факторів на рівень злочинності. Воєнний стан супроводжується погіршенням матеріального становища населення, зростанням безробіття, внутрішньою міграцією та психологічною нестабільністю. Такі фактори створюють додаткові умови для поширення майнових злочинів, шахрайства, незаконної торгівлі та інших форм кримінальної діяльності.

До основних соціально-економічних факторів криміногенного ризику належать:

- безробіття;
- зниження рівня доходів населення;

- соціальна нерівність;
- внутрішня міграція;
- психологічна дестабілізація;
- руйнування соціальних зв'язків;
- економічна нестабільність;
- недостатній рівень соціального захисту.

Важливим фактом дослідження стає вивчення психологічного стану населення. Тривале перебування в умовах воєнного стану негативно впливає на психоемоційний стан громадян та може сприяти формуванню девіантної поведінки. Хронічний стрес, тривожність, емоційне виснаження та соціальна невизначеність створюють умови для зростання агресивності, конфліктності та насильницьких форм поведінки [28, с. 132].

У межах прикладного дослідження також враховується роль громадянського суспільства та механізмів громадського контролю. Сьогодні саме громадські ініціативи, волонтерські організації та місцеві громади часто виконують функції соціальної підтримки населення та сприяють стабілізації соціального середовища.

Практичне значення обраної методології полягає у можливості комплексного аналізу криміногенних процесів та розробки ефективних механізмів профілактики злочинності.

Отримані результати можуть бути використані:

- правоохоронними органами;
- органами місцевого самоврядування;
- соціальними службами;
- медіаторами;
- громадськими організаціями;
- антикорупційними структурами.

Застосування комплексного прикладного підходу дозволяє не лише фіксувати рівень злочинності, а й виявляти причини соціальної

дестабілізації, прогнозувати ризики та формувати механізми відновлення суспільної довіри [1, с. 20].

Обґрунтування прикладного методу дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану базується на необхідності комплексного аналізу сучасних криміногенних процесів. Поєднання статистичного, соціологічного та контент-аналітичного підходів забезпечує можливість отримання об'єктивної інформації щодо реального стану середовища, рівня латентної злочинності та ефективності функціонування державних інституцій у кризових умовах. Це створює наукове підґрунтя для розробки ефективних механізмів профілактики злочинності, зростання громадського контролю та стабілізації суспільства в умовах воєнного стану.

3.2. Аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження

Проведене прикладне соціологічне дослідження соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану дозволило встановити, що сучасна криміногенна ситуація постає під впливом комплексу соціально-економічних, психологічних, інформаційних та інституційних факторів. Під час повномасштабної війни соціальні умови в Україні помітно змінилися, що вплинуло на рівень злочинності, кількість латентних правопорушень та ефективність соціального контролю.

Особливо гостро зазначені процеси проявляються у прифронтових регіонах України, зокрема у Запорізькій області. Близькість до зони бойових дій, постійна загроза обстрілів, внутрішня міграція населення, руйнування інфраструктури та економічна нестабільність створюють умови для дестабілізації соціального контексту та ескалація криміногенних ризиків.

У процесі дослідження встановлено, що воєнний стан вплинув на зміну структури злочинності. Якщо у довоєнний період переважали традиційні майнові правопорушення, то в сучасних умовах спостерігається активне поширення злочинів, пов'язаних із кризовими соціально-

економічними процесами, воєнними обставинами та послабленням механізмів державного контролю.

До найбільш поширених криміногенних проявів у прифронтових регіонах належать:

- незаконний обіг гуманітарної допомоги;
- шахрайство у сфері соціальних виплат;
- корупційні схеми розподілу ресурсів;
- незаконна торгівля підакцизними товарами;
- кіберзлочинність;
- незаконний обіг зброї;
- тіньова економічна діяльність;
- фінансові махінації;
- зловживання службовим становищем;
- незаконне використання волонтерських зборів.

Важливим результатом дослідження стало встановлення високого рівня латентної злочинності у прифронтових регіонах. Значна частина правопорушень не потрапляє до офіційної статистики, що створює суттєвий розрив між реальною криміногенною ситуацією та офіційними показниками правоохоронних органів.

Високий рівень латентної злочинності в умовах воєнного стану зумовлений сукупністю соціальних, психологічних та організаційних факторів. Однією з головних причин є зниження рівня довіри населення до правоохоронної системи та переконання громадян у недостатній ефективності розслідування правопорушень. У ситуації, коли особа не впевнена у реальному реагуванні державних органів або сумнівається у можливості досягнення справедливого результату, вона часто відмовляється від офіційного звернення до правоохоронних структур.

Додатковим фактором слугує страх можливого переслідування, психологічного тиску або негативних наслідків після повідомлення про

правопорушення. В період воєнного стану складність документування окремих злочинів, нестабільна безпекова ситуація та перевантаженість державних інституцій також ускладнюють процес фіксації кримінальних проявів. Частина населення через психологічне виснаження, хронічний стрес та постійну соціальну напругу поступово втрачає мотивацію до взаємодії з офіційними структурами.

Негативний вплив мають і бюрократичні труднощі, пов'язані зі складністю подання заяв, тривалістю процедур та недостатнім рівнем комунікації між громадою і державними органами. У результаті значна кількість правопорушень залишається поза межами офіційної статистики, що ускладнює об'єктивну оцінку реального рівня злочинності та створює додаткові умови для поширення криміногенних процесів у суспільстві.

У результаті розвивається середовище підвищеної криміногенної нестабільності, у межах якого окремі форми правопорушень поступово починають сприйматися як допустимий спосіб адаптації до кризових умов воєнного часу. Це свідчить про поступову зміну суспільних уявлень щодо правових норм та послаблення механізмів соціального контролю.

Окрему увагу в межах дослідження приділено питанню економічних факторів злочинності. Воєнний стан погіршив матеріальне становище значної частини населення, що сприяло зростанню соціальної напруги та поширенню тіньових економічних практик.

Воєнний стан спричинив великі соціально-економічні зміни, які негативно вплинули на рівень суспільної стабільності та загальний стан середовища. Одним із найбільш відчутних наслідків стало скорочення кількості робочих місць та зростання рівня безробіття, що виникло внаслідок руйнування підприємств, припинення діяльності окремих виробництв і дестабілізації економічних процесів. Значна частина населення втратила стабільні джерела доходу, що призвело до погіршення матеріального становища громадян та зниження рівня життя.

Складна економічна ситуація супроводжується загостренням соціальної нерівності, оскільки різні соціальні групи по-різному адаптуються до кризових умов. Частина населення опинилася у стані соціальної вразливості через втрату житла, роботи або можливостей для стабільного забезпечення базових потреб. Додатковим фактором дестабілізації стали масштабні внутрішні міграційні процеси, пов'язані з евакуацією населення та переміщенням громадян із прифронтових територій до більш безпечних регіонів країни.

Війна також призвела до руйнування економічної та соціальної інфраструктури, що сильно ускладнило функціонування окремих територій та негативно вплинуло на рівень соціального забезпечення населення. У таких умовах значно зросла залежність громадян від державної підтримки, гуманітарної допомоги та соціальних програм. Сукупність зазначених факторів посилює соціальну напругу, погіршує психологічний стан населення та створює додаткові передумови для поширення криміногенних процесів у суспільстві.

Воєнний стан помітно впливає на психологічний стан населення та призводить до формування тривалих психоемоційних наслідків. Постійне перебування в умовах небезпеки, невизначеності та інформаційного напруження негативно позначається на емоційному стані громадян і поступово змінює характер соціальної взаємодії в суспільстві. Одним із найбільш поширених наслідків війни є хронічний стрес, який супроводжується постійним відчуттям тривоги, психологічної втоми та емоційного виснаження.

Тривалий вплив кризових факторів сприяє поширенню депресивних станів, підвищенню рівня агресії та загальному погіршенню психологічного самопочуття населення. У багатьох випадках люди втрачають відчуття стабільності та впевненості у майбутньому, що створює стан соціальної апатії та психологічної дезадаптації. Накопичення емоційної напруги також

негативно впливає на міжособистісні відносини, провокуючи зростання конфліктності, дратівливості та агресивних моделей поведінки.

Психологічне виснаження, спричинене війною, негативно впливає не лише на емоційний стан людей, а також на загальну атмосферу в суспільстві. Через постійний стрес і напругу зростає рівень конфліктності та соціальної нестабільності. Сукупність зазначених психологічних процесів послаблює нормативні регулятори суспільства, ускладнює конструктивну комунікацію між людьми та створює додаткові передумови для поширення девіантної та кримінальної поведінки.

Значну роль у межах прикладного дослідження є проблема інституційної довіри. Проведене дослідження свідчить про те, що рівень довіри населення до правоохоронної системи у прифронтових регіонах залишається низьким. Значна частина громадян не вважає правоохоронні органи достатньо ефективними у сфері забезпечення громадської безпеки та боротьби з корупційними проявами [24].

Найчастіше недовіра до правоохоронної системи пов'язана з:

- формальним характером реагування на звернення;
- низькою ефективністю розслідувань;
- недостатньою прозорістю роботи поліції;
- корупційними ризиками;
- бюрократичними процедурами;
- відсутністю ефективного громадського контролю;
- недостатньою комунікацією між поліцією та населенням.

Низький рівень інституційної довіри безпосередньо впливає на масштаби латентної злочинності. Громадяни, які не вірять у ефективність правоохоронної системи, значно рідше повідомляють про правопорушення та частіше уникають офіційних механізмів правового захисту.

У межах дослідження проведено порівняльний аналіз рівня інституційної довіри та латентності злочинності в Україні та країнах

Європейського Союзу. Особлива увага приділяється країнам Балтії та Польщі, які також проходили етап постсоціалістичної модефікації та реформування правоохоронної системи.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика рівня інституційної довіри та латентності злочинності в Україні та країнах ЄС (2025–2026 рр.)

Показники	Україна (прифронтові регіони)	Країни Балтії (Естонія, Литва)	Польща	Країни Західної Європи
Рівень довіри до поліції	25–35 %	65–75 %	50–60 %	70–85 %
Готовність повідомляти про злочини	Низька	Висока	Середня	Висока
Рівень латентної злочинності	Високий	Низький	Середий	Низький
Рівень сприйняття корупції (CPI)	36 балів	70–76 балів	54–56 балів	75–90 балів
Рівень цифровізації державних послуг	Середній	Високий	Високй	Високй
Рівень громадського контролю	Обмеженй	Високий	Середнй	Високй
Прозорість роботи поліції	Низька	Висока	Середня	Висока
Ефективність антикорупційних механізмів	Низька	Висока	Середня	Висока
Рівень правової культури населення	Середній	Високий	Середнй	Високй
Рівень взаємодії поліції та громади	Низький	Високий	Середнй	Високй
Рівень соціальної стабільності	Низький	Високий	Середнй	Високй
Рівень суспільної тривожності	Високий	Низький	Середнй	Низькй

Наведені дані свідчать про те, що країни Європейського Союзу характеризуються значно вищим рівнем інституційної стабільності та нижчим рівнем латентної злочинності. Особливо показовим є досвід країн

Балтії, які завдяки комплексним реформам змогли забезпечити високий рівень прозорості державного управління та підвищити рівень суспільної довіри до правоохоронної системи.

Досвід країн Балтії демонструє ефективність комплексних реформ, спрямованих на модернізацію державного управління та укріплення прозорості діяльності державних інституцій. Одним із ключових факторів успішного перетворення стало активне впровадження цифрових технологій у систему державного управління та розвиток електронного урядування, що дозволило спростити взаємодію громадян із державними структурами та мінімізувати вплив людського фактору на адміністративні процеси.

Великий вплив на процес реформування мало скорочення бюрократичних процедур та підвищення відкритості правоохоронної системи. Це сприяло зростанню рівня суспільної довіри до державних інституцій, підвищенню ефективності державного контролю та зниженню рівня корупційних ризиків. Значна увага також приділялася проведенню антикорупційних реформ, спрямованих на забезпечення прозорості управлінських процесів, зростання відповідальності посадових осіб та формування ефективних механізмів громадського моніторингу.

Особливу увагу в процесі трансформації було приділено розвитку системи комунікації між державою та суспільством. Активне залучення громадян до процесів контролю, відкритість інформації та підтримка механізмів громадської участі сприяли формуванню високого рівня інституційної довіри та зміцненню соціальної стабільності. Сукупність зазначених факторів дозволила країнам Балтії знизити рівень корупції, підвищити ефективність державного управління та створити більш стійкі умови життя.

У той час в Україні, незважаючи на розвиток цифрових сервісів та електронного урядування, проблема дефіциту суспільної довіри залишається актуальною. Це свідчить про те, що технічна модернізація

державного управління не може бути єдиним механізмом стабілізації криміногенного середовища.

Результати дослідження підтверджують, що у прифронтових регіонах поступово актилізується середовище соціальної втоми та дестабілізації, яке визначається:

- зростанням рівня недовіри до державних інституцій;
- поширенням правового нігілізму;
- посиленням соціального песимізму;
- зниженням рівня громадської активності;
- поширенням тіньових економічних практик;
- погіршенням соціальної комунікації;
- зростанням конфліктності у суспільстві.

Такі процеси створюють сприятливе середовище для подальшого поширення латентної злочинності та поглиблення криміногенної нестабільності.

Результати прикладного соціологічного дослідження свідчать про те, що суспільна атмосфера в умовах воєнного стану є одним із базових причин формування злочинності. Економічна нестабільність, психологічне виснаження населення, криза інституційної довіри та послаблення механізмів соціального контролю створюють умови для поширення криміногенних процесів та зростання рівня латентної злочинності.

Ефективна протидія злочинності в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який повинен поєднувати реформування правоохоронної системи, розвиток механізмів громадського контролю, підвищення рівня прозорості державного управління та стабілізацію [26].

3.3. Шляхи оптимізації соціального середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану

Оптимізація соціального кола як чинника злочинності в Україні в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу. Він поєднує соціальні, правові, організаційні, технологічні та медіативні механізми впливу. В умовах прифронтових регіонів, зокрема Запорізької області, традиційні моделі забезпечення правопорядку часто виявляються недостатньо ефективними через високий рівень соціальної напруги, економічну нестабільність, психологічне виснаження населення та послаблення окремих механізмів державного контролю. У таких умовах ефективна протидія злочинності можлива лише за умови формування стабільного соціального середовища, яке буде мінімізувати криміногенні ризики та сприяти відновленню суспільної довіри.

Одним із ключових напрямів оптимізації соціального простору є подолання інституційної стагнації та підвищення рівня прозорості державного управління. У період воєнного стану значно зростають ризики корупційних зловживань, незаконного використання гуманітарної допомоги, фінансових махінацій та неефективного розподілу ресурсів. Через це важливого значення створює впровадження систем цифрового моніторингу та громадського контролю за процесами розподілу ресурсів.

У нинішній ситуації цифровізація державного управління розглядається не лише технічним інструментом модернізації, а й важливим механізмом зниження рівня латентної злочинності. Використання відкритих електронних реєстрів, автоматизованих систем обліку та цифрових платформ моніторингу дозволяє мінімізувати вплив людського фактору та підвищити рівень прозорості адміністративних процедур.

Запровадження систем цифрового моніторингу в умовах воєнного стану розглядається як один із найбільш ефективних механізмів підвищення прозорості державного управління та мінімізації криміногенних ризиків. Використання цифрових платформ дозволяє забезпечити відкритий

контроль за процесами розподілу ресурсів, гуманітарної допомоги та бюджетних коштів, що знижує можливості для корупційних зловживань і прихованих маніпуляцій.

Серед основних переваг цифрового моніторингу слід виділити підвищення прозорості процедур розподілу ресурсів, оперативне виявлення порушень та спрощення механізмів громадського контролю. Автоматизація процесів перевірки й звітності дозволяє скоротити вплив людського фактору на прийняття управлінських рішень та забезпечити більш об'єктивний контроль за діяльністю державних структур.

Використання цифрових інструментів також сприяє зниженню рівня латентної злочинності, оскільки громадяни отримують можливість швидше повідомляти про виявлені порушення та контролювати ефективність реагування відповідних органів. Підвищення відкритості інформації та доступності механізмів контролю позитивно впливає на рівень суспільної довіри до державних інституцій, що є особливо важливим в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану.

У воєнний період створення єдиних цифрових платформ для контролю гуманітарної допомоги та бюджетних ресурсів стає особливо важливим. Використання електронних систем обліку дозволяє формувати так званий «цифровий слід» кожної операції, що значно ускладнює можливість незаконного привласнення, прихованого розподілу або перепродажу ресурсів. Цифровізація процесів контролю забезпечує підвищення прозорості управлінських процедур, спрощує моніторинг руху матеріальних ресурсів та створює додаткові механізми запобігання корупційним проявам.

У межах оптимізації соціального середовища доцільним є впровадження електронних систем верифікації отримувачів допомоги, автоматизованих платформ обліку ресурсів, відкритих реєстрів гуманітарних надходжень, електронних механізмів громадського моніторингу та цифрових систем антикорупційного контролю. Важливим

напрямом також є створення інтегрованих інформаційних платформ взаємодії громади та органів державної влади, які дозволять забезпечити більш оперативний обмін інформацією, підвищити рівень підзвітності державних структур та спростити механізми реагування на порушення.

Додатково технічна модернізація сама по собі не здатна повністю усунути проблеми соціальної дестабілізації та зниження рівня суспільної довіри. Ефективна оптимізація соціального середовища потребує не лише розвитку цифрових технологій, а й відновлення конструктивної комунікації між державою та громадою. Як наслідок одним із ключових напрямів стабілізації суспільних відносин слугує розвиток медіативних практик, механізмів соціального діалогу та інструментів мирного врегулювання конфліктів, що дозволяють знижувати рівень соціальної напруги та зміцнювати взаємодію між громадянами і державними інституціями.

В умовах війни соціальний простір стає підвищеним рівнем конфліктності та соціальної напруги. Дефіцит ресурсів, психологічне виснаження населення, внутрішня міграція та загальна невизначеність воєнного часу суттєво ускладнюють міжособистісну взаємодію та сприяють виникненню конфліктних ситуацій у місцях масового скупчення людей. Найчастіше такі конфлікти виникають у центрах надання гуманітарної допомоги, пунктах тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб, волонтерських хабах, соціальних установах та місцях розподілу соціальної допомоги, де люди перебувають у стані емоційного виснаження та постійної тривожності.

За таких умов актуальним стає медіація. Це альтернативний механізм врегулювання конфліктів і стабілізації соціуму. Використання медіативних практик дозволяє знижувати рівень соціальної напруги, попереджати ескалацію конфліктів та формувати культуру конструктивного діалогу в суспільстві. Медіація сприяє мінімізації ризиків агресивної та насильницької поведінки, підвищує рівень довіри між громадою та

державними інституціями, а також створює навички ненасильницького вирішення спорів і соціальної взаємодії.

Важливою медіація стає для прифронтових регіонів, де рівень психологічної напруги серед населення є надзвичайно високим. У подібних умовах навіть незначні побутові суперечки можуть швидко переростати у серйозні конфлікти з ознаками правопорушень. Робота професійного медіатора дозволяє здійснювати деескалацію конфлікту ще на початковій стадії його розвитку, сприяє відновленню комунікації між сторонами та допомагає запобігати подальшій криміналізації соціальних відносин.

Практичне впровадження медіативних механізмів передбачає створення центрів кризової медіації, залучення фахівців до роботи у місцях розподілу гуманітарної допомоги, розвиток програм соціального діалогу та проведення тренінгів із ненасильницької комунікації. Приорітетним напрямом є також підготовка спеціалістів із кризової медіації та формування локальних груп громадського посередництва, здатних оперативно реагувати на конфліктні ситуації у громадах. Реалізація таких заходів сприяє зниженню рівня соціальної напруги, покращенню комунікації між громадянами та формуванню більш стабільного соціального простору.

Актуальним напрямом оптимізації виступає розвиток механізмів громадського контролю. Ефективна протидія злочинності неможлива без активної участі населення у процесах забезпечення громадської безпеки. У сучасному суспільстві громадський контроль повинен базуватися на відкритості діяльності державних інституцій, прозорості адміністративних процедур, доступності інформації та ефективному зворотному зв'язку між владою і громадою. Значну роль у цьому процесі відіграє розвиток електронної демократії, участь громадян у прийнятті рішень та посилення взаємодії між населенням і правоохоронними органами.

Важливим елементом стабілізації соціального середовища є формування системи швидкого реагування на повідомлення громадян щодо

можливих правопорушень. В умовах збройного конфлікту оперативність реагування безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри та ефективність механізмів соціального контролю. Відповідно доцільним є впровадження електронних платформ подання звернень, анонімних систем повідомлення про правопорушення, цифрових механізмів фіксації порушень та автоматизованих сервісів зворотного зв'язку. Вагоме значення має також створення інтегрованих платформ взаємодії громади та поліції, які забезпечуватимуть більш швидку та прозору комунікацію між населенням і правоохоронною системою [26].

Окремої уваги потребує формування кадрового потенціалу для реалізації програм оптимізації. В умовах тривалого конфлікту виникає потреба у підготовці фахівців нового типу, які поєднуватимуть компетенції у сферах соціології, конфліктології, медіації та цифрового моніторингу. Основними напрямами професійної підготовки мають стати кризова медіація, психологія конфлікту, соціологія девіантної поведінки, цифрова грамотність, антикорупційний моніторинг, громадський аудит та комунікація в кризових умовах. Підготовка таких спеціалістів дозволить підвищити ефективність роботи з населенням, покращити механізми соціальної стабілізації та забезпечити більш ефективне реагування на конфліктні ситуації у прифронтових регіонах.

Також, актуальною є підготовка фахівців до роботи в умовах підвищеного психологічного навантаження. Медіатор у прифронтовому регіоні повинен не лише володіти техніками ведення переговорів, а й розуміти специфіку психологічного стану населення в умовах війни, вміти працювати з емоційною напругою та запобігати ескалації конфліктів. Такий підхід дозволяє не лише вирішувати локальні суперечки, а й формувати більш стійкі механізми соціальної взаємодії у громаді.

У межах оптимізації соціуму важливим залишається розвиток програм соціальної підтримки населення. Воєнний стан супроводжується підвищенням рівня соціальної вразливості громадян, це створює додаткові

криміногенні ризики та посилює соціальну нестабільність. Тому можна сказати, що особливої актуальності набувають програми допомоги внутрішньо переміщеним особам, підтримки малозабезпечених сімей, психологічної допомоги населенню, соціальної адаптації та профілактики девіантної поведінки серед молоді та неповнолітніх [8, с. 39]. Важливу роль відіграє також розвиток локальних соціальних ініціатив та підтримка громадських форм самоорганізації населення.

Важлива реалізація програм психологічної стабілізації населення, оскільки хронічний стрес, емоційне виснаження та підвищений рівень соціальної тривожності безпосередньо впливають на рівень агресії, конфліктності та поширення девіантної поведінки у суспільстві. Психологічна підтримка населення сприяє зміцненню соціальної стійкості громади, покращенню міжособистісної взаємодії та зниженню ризиків соціальної дезорганізації.

Проведене прикладне дослідження дозволяє зробити висновок, що одним із найбільш ефективних механізмів довгострокової стабілізації соціального середовища є формування культури суспільної відповідальності, взаємної підтримки та активної громадянської участі. Це передбачає розвиток локальних громадських ініціатив, підтримку волонтерського руху, підвищення рівня правової культури населення, розвиток програм громадянської освіти та популяризацію ненасильницьких моделей поведінки [22, с. 140].

Оптимізація середовища як чинника злочинності в Україні під час воєнного стану повинна базуватися на комплексному підході, який поєднуватиме технологічну модернізацію, розвиток медіативних практик, зростання громадського контролю, підвищення прозорості державного управління та формування культури соціальної відповідальності. Ефективна стабілізація криміногенного середовища можлива лише за умови відновлення суспільної довіри, розвитку конструктивного діалогу між державою та громадою та створення стійких механізмів соціальної

взаємодії, здатних забезпечити довгострокову безпеку й соціальну стабільність регіону. У цьому контексті медіація є важливим інструментом, який поєднує механізми цифрової прозорості з реальними потребами населення та сприяє оздоровленню соціального клімату громади.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було здійснено аналіз соціального середовища як одного з чинників, що впливають на рівень злочинності в Україні в умовах воєнного стану. На основі опрацювання наукової літератури, кримінологічних концепцій, методології соціологічних досліджень та аналізу сучасних соціальних процесів встановлено, що повномасштабна війна суттєво вплинула на структуру суспільства, механізми соціального контролю та поведінкові моделі населення. Це, своєю чергою, позначилося на динаміці, характері та структурі злочинності в державі.

У першому розділі дослідження розглядалися теоретичні та методологічні основи вивчення соціального середовища як криміногенного фактора. Соціальне середовище охоплює систему соціальних відносин, соціальних інститутів, умов життя та форм взаємодії між людьми, які безпосередньо впливають на поведінку особистості. В умовах воєнного стану соціальне середовище зазнає суттєвих змін, що проявляється у послабленні механізмів соціального контролю, зростанні соціальної тривожності, руйнуванні міжособистісних зв'язків, погіршенні рівня суспільної довіри та поширенні стану соціальної аномії.

Теоретичною основою дослідження стали соціологія агресії М. А. Лепського та теорія аномії Robert K. Merton. Соціологія агресії пояснює процес накопичення колективної напруги та агресії в умовах війни, тоді як теорія аномії дозволяє зрозуміти, як соціальна дезорганізація та криза нормативної системи можуть сприяти поширенню девіантної та злочинної поведінки. Проведений аналіз показав, що тривалий воєнний конфлікт негативно впливає не лише на соціально-економічний стан населення, а й на систему суспільних цінностей, рівень довіри до державних інституцій та загальну стабільність соціального середовища.

Дослідження показало, що в умовах воєнного стану змінилася не лише кількість правопорушень, а й сама структура злочинності. Найпоширенішими проявами криміналізації соціального середовища стали незаконний обіг

гуманітарної допомоги, корупція, мародерство, економічна злочинність, кіберзлочинність, незаконний обіг зброї та шахрайство під виглядом благодійної діяльності. Воєнний стан створив умови, у яких частина протиправних дій почала сприйматися окремими людьми як спосіб пристосування до соціальних змін, економічних труднощів та психологічного виснаження.

У другому розділі дослідження проаналізовано сучасну криміногенну ситуацію в Україні в умовах воєнного стану та роль соціальних процесів у зміні рівня злочинності. Війна посилила соціальну нестабільність, погіршила економічне становище населення, спричинила зростання безробіття та негативно вплинула на психологічний стан суспільства.

Соціальна дезорганізація, послаблення механізмів соціального контролю, масова внутрішня міграція населення, криза інституційної довіри та руйнування традиційних соціальних зв'язків створили сприятливі умови для поширення девіантної поведінки та зростання рівня злочинності. Особлива увага у дослідженні приділялася прифронтовим регіонам України, зокрема Запорізькій області, де соціальна ситуація характеризується підвищеним рівнем напруги, тривожності та конфліктності.

Проведений аналіз показав, що повномасштабна війна вплинула і на цифрові форми соціальної взаємодії. Соціальні мережі, Telegram-спільноти та місцеві інформаційні ресурси стали не лише засобом комунікації, а й простором поширення соціальної напруги, недовіри та агресивних настроїв у суспільстві.

Разом із цим цифрове середовище може виконувати і стабілізуючу функцію за умови наявності прозорих механізмів громадського контролю, відкритої комунікації між державою та суспільством, а також ефективного обміну інформацією.

У третьому розділі роботи здійснювався прикладний аналіз соціального середовища як чинника злочинності та визначалися основні напрями покращення криміногенної ситуації. Проведене дослідження показало, що ефективна протидія злочинності залежить не лише від діяльності правоохоронної системи, а й від загальної стабілізації соціального середовища.

Основними напрямами оптимізації визначено розвиток цифрових систем громадського моніторингу, підвищення прозорості державного управління, посилення механізмів громадського контролю, розвиток соціального діалогу та використання практик соціальної медіації. В умовах війни медіація набуває особливого значення, оскільки сприяє зниженню рівня агресії, запобіганню конфліктам та підвищенню рівня довіри між населенням і державними інституціями.

Під час проведення мого дослідження я виявила, що процес цифровізації державного управління або створення систем громадського моніторингу може значно знизити рівень латентної злочинності та зменшити ризик злочинності корупції. Враховуючи мої висновки, варто зазначити, що злочинність у воєнний час є результатом складної зміни соціального середовища та стосується економічних, психологічних, соціальних та інституційних вимірів. Вони визначаються через суспільну структуру. Через війну, крім загострення класичних криміногенних елементів, нові моделі соціальної дезорганізації вимагають цілісного наукового розуміння та практичного коригування. Як зазначено, саме таким чином потужна протидія активній злочинності в Україні проти воєнного стану можлива лише тоді, коли правові, соціальні, медіаційні, психологічні та технологічні механізми стабілізації-медіації суспільства стають інтегрованими у своїх ефектах. Відновлення соціальної довіри, зміцнення механізмів соціального контролю та створення безпечного соціального середовища повинні стати основними напрямами політики держави у сфері правоохоронної діяльності та громадської безпеки.

Під час проведення дослідження було встановлено, що цифровізація державного управління та розвиток систем громадського моніторингу можуть сприяти зниженню рівня латентної злочинності та зменшенню корупційних ризиків. Використання цифрових механізмів контролю та більш прозорих управлінських процедур дозволяє посилити громадський контроль і підвищити рівень відкритості діяльності державних інституцій.

Отже, злочинність в умовах воєнного стану формується під впливом соціальних, економічних, психологічних та інституційних факторів. Війна не лише загострила вже існуючі криміногенні проблеми, а й сприяла появі нових форм соціальної дезорганізації, які потребують комплексного аналізу та практичного реагування.

Для зниження рівня злочинності необхідне не лише посилення діяльності правоохоронних органів, а й стабілізація соціального середовища. Важливе значення мають відновлення суспільної довіри, зміцнення механізмів соціального контролю та формування безпечного соціального середовища. Саме ці напрями повинні залишатися пріоритетними у сфері громадської безпеки та правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандурка О.М. Стан та заходи запобігання злочинності в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 10-21.

2. Батиргареєва В.С. Кримінологічна панорама сучасної злочинності в Україні в умовах повномасштабної війни. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 13-24.

3. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2019. 26 с.

4. Головко О.М. Соціально-економічні чинники злочинності в Україні під час воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 45-56.

5. Джужа О.М., Кулик М.О. Теоретичні аспекти запобігання злочинності в умовах збройної агресії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2023. Т. 28, № 3. С. 9-18.

6. Колич О., Сесюк Ю. Соціологічна теорія злочинності Р. Мертона. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2019. № 4. С. 54-56. URL. https://ena.lpnu.ua/bitstreams/57cf1325-0735-438a-a33c-46c0736af6ae/download (дата звернення: 15.01.2026).

7. Колич О., Сесюк Ю. Окремі аспекти філософсько-соціологічного розуміння злочину. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2020. Т. 7. № 2. С. 66-70.

8. Левченко Ю.О. Вплив психотравмуючих факторів війни на девіантну поведінку особистості: соціолого-кримінологічний аспект. *Юридична психологія*. 2023. № 1. С. 32-40.

9. Лепський М.А. Соціологія агресії : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2021. 289 с.

10. Мертон Р. Соціальна структура та аномія. Соціологія злочинності (Сучасні буржуазні теорії). URL. https://scepsis.net/library/id_632.html (дата звернення: 20.01.2026).

11. Пащенко Є.М. Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії росії проти України. Кримінологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 324-329. URL. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/52-3.pdf (дата звернення: 28.01.2026).

12. Сметаніна Н.В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія. Харків : Право, 2016. 192 с.

13. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 24.05.2026).

14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 24.05.2026).

15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 24.05.2026).

16. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 24.05.2026).

17. Офіс Генерального прокурора України. Статистична інформація про стан злочинності в Україні. URL: khttps://gp.gov.ua/ua/posts/statistika (дата звернення: 24.05.2026).

18. United Nations Office on Drugs and Crime. Crime trends and criminal justice statistics. URL: kkhttps://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics.html (дата звернення: 24.05.2026).

19. Міністерство внутрішніх справ України. Аналітичні матеріали щодо стану злочинності в Україні. URL: https://mvs.gov.ua (дата звернення: 24.05.2026).

20. World Bank. World Development Indicators. URL: https://data.worldbank.org (дата звернення: 24.05.2026).

21. Еміль Дюркгейм. Самогубство : соціологічне дослідження. Київ : Основи, 1998. 519 с.

22. Еміль Дюркгейм. Про поділ суспільної праці. Київ : Юніверс, 2004. 368 с.

23. Гірші Т. Причини делінквентної поведінки. Berkeley : University of California Press, 1969. 309 p.

24. Transparency.International.Ukraine URL: https://tiukraine.org/

25. Державна.служба.статистики URL: .https://www.ukrstat.gov.ua/

26. Eurostat URL: .https://ec.europa.eu/eurostat

27. Мертон Р. Соціальна теорія та соціальна структура. — Київ : Основи, 2006.

28. Лепський М. А. Соціологія агресії : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. 289 с.

29. Міністерство.внутрішніх.справ.України URL: https://mvs.gov.ua/.

30. Hirschi T. Causes of Delinquency. University of California Press, 1969. 309 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма соціологічного дослідження

Тема дослідження: Соціальне середовище як чинник злочинності в умовах воєнного стану в Україні.

Актуальність дослідження: В умовах повномасштабної війни в Україні відбулися суттєві зміни соціального середовища. Воєнний стан вплинув на рівень суспільної стабільності, механізми соціального контролю, економічне становище населення та характер соціальної взаємодії. Найбільше ці проблеми помітні у прифронтових регіонах, зокрема у Запорізькій області. Соціальна напруга, психологічне виснаження населення, внутрішня міграція та послаблення діяльності окремих соціальних інститутів створюють додаткові умови для поширення злочинності та девіантної поведінки.

Мета дослідження: Дослідити вплив соціального середовища на рівень злочинності в умовах воєнного стану та визначити основні причини погіршення криміногенної ситуації.

Об'єкт дослідження: Соціальне середовище в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження: Вплив соціальних, економічних та психологічних процесів на рівень злочинності в Україні під час воєнного стану.

Основні завдання дослідження:

- проаналізувати теоретичні підходи до вивчення соціального середовища як чинника злочинності;
- визначити основні зміни соціального середовища в умовах війни;
- дослідити вплив соціальної нестабільності на рівень злочинності;
- проаналізувати особливості криміногенної ситуації у регіонах;

- дослідити роль цифрового середовища у формуванні суспільних настроїв;
- проаналізувати рівень довіри населення до державних інституцій;
- визначити основні напрями зниження криміногенних ризиків.

Гіпотеза дослідження: Воєнний стан, соціальна нестабільність, економічні труднощі та послаблення механізмів соціального контролю впливають на зростання рівня злочинності та поширення девіантної поведінки в суспільстві.

Методи дослідження:

У роботі використано:

- порівняльний статистичний аналіз;
- контент-аналіз соціальних мереж та Telegram-спільнот;
- соціологічний аналіз суспільних настроїв;
- системний метод;
- порівняльно-правовий метод;
- метод узагальнення.

Емпірична база дослідження:

Емпіричну основу дослідження становлять:

- статистичні дані Офісу Генерального прокурора України;
- матеріали міжнародних організацій;
- інформаційні повідомлення цифрових медіа;
- результати соціологічних досліджень;
- дані відкритих інформаційних ресурсів.

Практичне значення дослідження:

Результати дослідження можуть бути використані під час подальшого вивчення криміногенних процесів в умовах воєнного стану, а також для розробки заходів стабілізації соціального середовища та зниження рівня криміногенних ризиків.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Вплив соціального середовища на окремі види злочинності в умовах воєнного стану

Соціальний фактор	**Прояв фактору в умовах війни**	**Можливі криміногенні наслідки**
Економічна нестабільність	Безробіття, зниження доходів населення	Майнові злочини, шахрайство
Вимушена міграція населення	Послаблення соціальних зв'язків	Зростання соціальної напруги, латентна злочинність
Психологічне виснаження населення	Тривожність, агресія, емоційна нестабільність	Конфліктна та девіантна поведінка
Послаблення соціального контролю	Перевантаження правоохоронної системи	Зростання криміногенних ризиків
Поширення незаконного обігу зброї	Доступність зброї в умовах війни	Насильницькі злочини
Інформаційна нестабільність	Фейки, маніпуляції, онлайн-шахрайство	Кіберзлочинність, шахрайство

Під час аналізу використовувалися статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора України:

«Єдиний звіт про кримінальні правопорушення»;

статистичні дані щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень;

відкриті дані порталу data.gov.ua щодо результатів досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Додаток В

Динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні в умовах воєнного стану

Таблиця В.1

Вид кримінального правопорушення	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**Тенденція**
Шахрайство	23 847	зростання	73 160 (за 10 місяців)	високий рівень	Значне зростання
Незаконний обіг зброї	помірний рівень	зростання	5 197	7 881	Значне зростання
Кіберзлочинність	помірний рівень	зростання	високий рівень	високий рівень	Зростання
Корупційні правопорушення	стабільний рівень	помірне зростання	зростання	високий рівень	Помірне зростання
Майнові злочини	стабільний рівень	зростання	високий рівень	високий рівень	Зростання

Таблиця В.2

Рік	Коротка характеристика криміногенної ситуації
2021	Відносно стабільна криміногенна ситуація до початку повномасштабної війни
2022	Різке зростання соціальної нестабільності, поширення мародерства, шахрайства та незаконного обігу гуманітарної допомоги
2023	Зростання рівня латентної злочинності, корупційних ризиків та кіберзлочинності
2024	Посилення впливу соціально-економічних факторів на криміногенну ситуацію та поширення цифрових форм злочинності

Джерело: узагальнено на основі статистичних матеріалів Офісу Генерального прокурора України та аналітичних матеріалів відкритих інформаційних ресурсів.

Додаток Г

Контент-аналіз Telegram-каналів, пов’язаних з обговоренням корупції в Україні.У межах дослідження було проведено контент-аналіз відкритих Telegram-каналів, у яких регулярно публікуються повідомлення про корупційні скандали, діяльність правоохоронних органів та роботу державних інституцій.

Для проведення контент-аналізу було відібрано 50 інформаційних повідомлень із Telegram-каналів «INSIDER UA», «Труха Україна», «Україна Online» та «Times of Ukraine» за 2022–2024 роки.

Одиницею аналізу виступало окреме інформаційне повідомлення. Під час дослідження враховувалися тематика повідомлень, частота повторення окремих тем та характер коментарів користувачів.

Таблиця Г.1

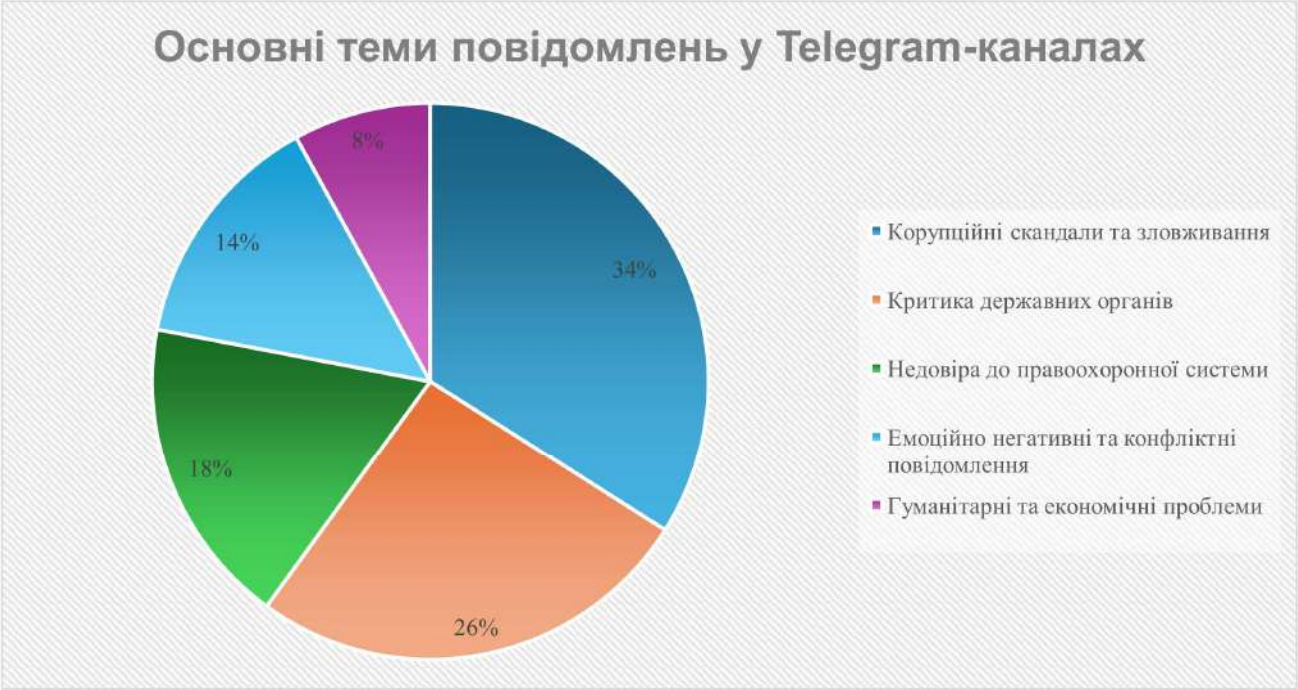
Результати контент-аналізу Telegram-каналів

Тематична категорія	Кількість повідомлень	Частка
Корупційні скандали та зловживання	17	34 %
Критика державних органів	13	26 %
Недовіра до правоохоронної системи	9	18 %
Емоційно негативні та конфліктні повідомлення	7	14 %
Гуманітарні та економічні проблеми	4	8 %

На основі отриманих результатів було побудовано діаграму основних тем повідомлень у Telegram-каналах.

\

Діаграма Г.1

Проведений аналіз показав, що найбільшу частину контенту становлять повідомлення про корупційні скандали, критика діяльності державних органів та публікації, пов'язані з недовірою до правоохоронної системи. Значна частина повідомлень також має емоційно напружений або конфліктний характер, що свідчить про високий рівень соціальної напруги у цифровому інформаційному середовищі в умовах воєнного стану.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Калугіна Наталія Борисівна, студентка IV курсу бакалаврату, заочної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність С5 «Соціологія», адреса електронної пошти kaluginanatala072@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальне середовище як чинник злочинності в Україні під час воєнного стану» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

22.05.2026 Н.Б. Калугіна

Науковий керівник,
д.соц.н., професор кафедри соціології
22.05.2026 Е.А. Гугнін